

FMSO

FELLESSKAP MOT
SEKSUELLE OVERGREP

TILBUD TIL FLERKULTURELLE

VEILEDER

INNHALDSFORTEGNELSE

BAKGRUNN FOR VEILEDEREN	3
HVEM ER DE FLERKULTURELLE BRUKERNE?	4
HVA ER ET TILPASSET TILBUD TIL FLERKULTURELLE?	5
Å FORSTÅ KULTURELLE KONTEKSTER	5
FOREBYGGE MOT DISKRIMINERING	6
UTADRETTET VIRKSOMHET.....	8
KULTURSENSITIVITET SOM METODE	9
HVA ER KULTURSENSITIVITET?	9
KULTURSENSITIV KOMMUNIKASJON I HJELPEARBEID.....	10
HVA BØR HJELPERE VÆRE OPPMERKSOMME PÅ?	12
KULTURFORMULERINGSINTERVJUET	15
KUNNSKAP OM OVERGREP OG FLERKULTURELLE	16
UTSATTHET BLANT FLERKULTURELLE	16
OVER- OG UNDERREPRESENTERT	17
RISIKOFAKTORER KNYTTET TIL SITUASJON OG LIVSBETINGELSER	18
OVERGREP KNYTTET TIL KRIG ELLER FLUKT.....	18
MENNESKEHANDEL	18
INNVANDRINGSFORM OG OPPHOLDSTILLATELSE.....	19
OVERGREP I TRANSNASJONALE EKTESKAP	19
TVANGSEKTESKAP OG UFRIVILLIG SEX.....	20
RELIGIONENS ROLLE I OVERGREPET.....	20
BARRIERER FOR Å SØKE HJELP	21
MANGLENDE KJENNSKAP TIL HJELPETILBUD.....	21
LAV TILLITT TIL HJELPEAPPARATET.....	21
ULIKE PERSPEKTIVER PÅ PSYKISK HELSE	22
FORSTERKET SKYLD OG SKAM	23
KULTURELLE FORSTÅELSER AV KROPP OG SEKSUALITET	23
KUNNSKAP OM SEKSUALITET OG OVERGREP	24
KJØNNSSROLLER KNYTTET TIL ETNISITET OG KULTUR.....	25

KONSEKVENSER I SOSIALE NETTVERK OG MILJØ	26
UTFORDRINGER I HJELPEAPPARATET.....	28
MANGLENDE KULTURKOMPETANSE	28
RASISME OG DISKRIMINERING	28
UTFORDRINGER KNYTTET TIL SPRÅK OG TOLKING.....	29
KULTURFORSKJELLER I KOMMUNIKASJON.....	30
LITE MANGFOLD BLANT ANSATTE	30
FORSLAG TIL TILTAK.....	32
INFORMASJONSMATERIELL OG NETTSIDER	32
KOMPETANSEHEVING OG INTERNT ORGANISASJONSARBEID.....	33
UTADRETTET ARBEID OG NETTVERKSBYGGING	34
BRUK AV TOLK.....	35
SPRÅK OG TRAUMATISKE OPPLEVELSER	35
RETNINGSLINJER FOR BESTILLING AV TOLK	36
FORBEREDELSE TIL TOLKESAMTALEN	37
TIPS TIL SAMTALER MED TOLK.....	38
ANBEFALT LITTERATUR OG RESSURSER	40
LITTERATUR	40
KULTURFORMULERINGSINTERVJUET	40
MANGFOLDIG REKRUTTERING	41
ORGANISASJONER PÅ FELTET.....	42
RELEVANTE FAGINSTANSER	45
KILDER	46

BAKGRUNN FOR VEILEDEREN

FMSO og sentrene har som mål at sentrene skal gi et likeverdig tilbud til alle utsatte og pårørende som har behov for råd, veiledning og støtte. I den felles faglige plattformen til sentrene står det:

«Kjønn, legning, alderdom, funksjonsnivå, økonomi, språk, sosial, religiøs eller etnisk tilhørighet skal ikke være til hinder for at utsatte og pårørende skal få kjennskap til, eller benytte seg av tilbudet ved sentrene¹».

Vi vet at etniske minoriteter per i dag bruker sentertilbudet i mindre grad enn etniske nordmenn. Regjeringens opptrappingsplan mot vold og overgrep (2017-2021) slår fast at det er behov for økt innsats for å gjøre sentrenes tilbud godt kjent i innvandrerbefolkningen. I sentrenes årlige rundskriv fra Bufdir står det at sentrene skal gi et tilpasset tilbud til brukere med etnisk minoritetsbakgrunn².

Manglende tilpassing og tilgjengelighet kan være indirekte diskriminering. Den norske likestillings- og diskrimineringsloven forbyr diskriminering på grunn av etnisitet, religion eller livssyn. Arbeidsgivere har i tillegg en aktiv plikt til å fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av etnisitet, religion og livssyn i egen virksomhet. Med etnisitet menes her blant annet nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge og språk. Forbudet mot alle former for etnisk diskriminering framgår også klart av FNs rasediskrimineringskonvensjon (CERD), som gjelder som norsk lov.

Samer er urbefolkning i Norge og har en særlig rett til språklig og kulturelt tilpassede helse- og sosialtjenester³. De nasjonale minoritetene kvener, jøder, skogfinner, rom og romanifolk har også rett til tilrettelegging. Vi har derfor utviklet denne veilederen for å støtte sentrenes arbeid med personer med innvandrerbakgrunn og andre flerkulturelle brukere, inkludert den samiske urbefolkningen og nasjonale minoriteter.

FMSO – Fellesskap mot seksuelle overgrep, 2019.

¹ FMSO 2018.

² Bufdir 2018b.

³ Øverli m.fl. 2017.

HVEM ER DE FLERKULTURELLE BRUKERNE?

Norge er et mangfoldig samfunn med innbyggere med ulik kulturell tilhørighet og bakgrunn. Majoritetsbefolkningen er etniske nordmenn, men en betydelig andel av befolkningen i dag er flerkulturelle.

Begrepet flerkulturelle er i denne sammenhengen en samlebetegnelse på personer som har tilhørighet til en eller flere kulturer i tillegg til den norske. Flerkulturelle brukere omfatter da urfolk, nasjonale minoriteter, personer med innvandrerbakgrunn, personer med blandet etnisitet og andre som av ulike grunner identifiserer seg med mer enn én kultur. Innimellom bruker vi også begrepene minoritet eller etnisk minoritet, da for å synliggjøre maktforhold.

Samer har status som urfolk i Norge. Dette innebærer at samer har rett til å sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv, på lik linje med den norske befolkningen⁴.

Jøder, kvener/norskfinner, skogfinner, rom og romanifolk har status som nasjonale minoriteter, med århundrelang tilknytning til Norge. Disse gruppene har rett til særlig tilrettelegging for å bevare og videreutvikle sin kultur, identitet og språk.

Mer enn en av seks personer i Norge har innvandrerbakgrunn, per 2018⁵. Personer med innvandrerbakgrunn inkluderer personer som selv har innvandret og norskfødte med innvandrerforeldre. De vanligste formene for innvandring er arbeidsinnvandring og familiegjenforening. Andre årsaker til innvandring er flukt og utdanning.

Flerkulturelle brukere er en sammensatt gruppe uten gitte fellestrekk. Deres opplevelser og erfaringer vil påvirkes av mange faktorer, inkludert nasjonalitet og landbakgrunn, botid i Norge, religion, hudfarge, kjønn, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, sosial klasse og utdanningsnivå, seksuell orientering og funksjonsnedsettelse.

Det er ikke gitt at behovene til en flerkulturell overgrepsutsatt vil skille seg fra behovene til en hvit, etnisk nordmann. Vi anbefaler derfor en *kultursensitiv tilnærming* til arbeidet med alle overgrepsutsatte. Les mer om kultursensitivitet i kapittelet «Kultursensitivitet som metode».

⁴ Grunnloven 1814.

⁵ SSB 2018.

HVA ER ET TILPASSET TILBUD TIL FLERKULTURELLE?

For å nå målet om et likeverdig tilbud til flerkulturelle brukere, kreves det at man har et tilpasset tilbud som inkluderer alle uansett etnisk, kulturell eller religiøs tilhørighet. Et tilpasset tilbud til flerkulturelle innebærer blant annet å forstå kulturelle kontekster, å forebygge mot diskriminering og utadrettet arbeid.

Å FORSTÅ KULTURELLE KONTEKSTER

Å peke på særtrekk ved overgrepserfaringer og hjelpebehov blant flerkulturelle som gruppe, kan være problematisk. Da slike særtrekk aldri vil gjelde alle og kunnskap om slik tematikk kan bli til skylapper som gjør at vi mistolker den enkeltes situasjon og behov.

Likhetstrekkene i overgrepserfaringer vil oftest være større enn forskjellene, uavhengig av etnisitet og kulturell tilhørighet. Opplevelse av tillitsbrudd, maktmisbruk og krenkelse, og reaksjoner som skam og skyld vil være felles for de fleste. Ansatte ved SMISO har god kunnskap om vanlige reaksjoner etter overgrep og traumbasert omsorg. Denne kunnskapen er det aller viktigste som sentrene har å tilby i møte med flerkulturelle og alle andre brukere.

Forskning og erfaring tilsier likevel at brukere kan vektlegge ulike forhold ved overgrepet, basert på kulturell kontekst. Kulturelle faktorer kan påvirke bearbeidelse av overgrep, og hvorvidt og hos hvem man søker hjelp. Intervjuer med hjelpere om overgrep mot barn og unge med minoritetsbakgrunn, har vist en tendens blant hjelpere til å ville bagatellisere forskjeller. Men det kan være av stor helsemessig betydning at hjelpere evner å se kulturelle forskjeller og tilpasse seg disse etter behov⁶.

Overgrepsutsatte minoritetspersoner har fortalt at de opplever det som viktig at hjelpere forstår deres kulturelle, religiøse og etniske kontekst, og at hjelpere har en forståelse av rasisme og etnisk diskriminering⁷.

For å kunne gi et likeverdig tilbud, trenger du som hjelper derfor å ha noe kunnskap om potensielle forskjeller eller særtrekk i overgrepsutsattes opplevelser, inkludert opplevde hindre for å søke hjelp. Disse barrierene kan være personlige og knyttet til den utsattes gruppetilhørighet og minoritetsmiljø. Eller de kan være strukturelle, knyttet til hvordan hjelpetilbudet er organisert og hvilken kompetanse de ansatte har.

⁶ Redd Barna 2015.

⁷ Regan m.fl. 2012.

FOREBYGGE MOT DISKRIMINERING

Sentre som har sosiale tilbud, innomstikk og/eller gruppetilbud bør tenke gjennom hvordan de best kan skape trygge og inkluderende rom. Frykt for diskriminering kan avskrekke utsatte fra å oppsøke hjelp og bruke sentertilbudet.

- Senterne bør ha klare retningslinjer for hvordan diskriminering mellom brukere, eller mellom brukere og ansatte, skal møtes, inkludert håndtering av konkrete situasjoner og konsekvenser ved vedvarende diskriminering eller trakassering. Retningslinjene skal håndheves.
- Etske retningslinjer eller «leveregler» bør være synlige på senteret, og tilgjengelige på senterens nettsider. Retningslinjer kan henges på oppslagstavler, rammes inn eller legges tilgjengelig på bord i stue eller gang/venterom.
- Alle ansatte har et ansvar for å bruke inkluderende språk (*se Veileder for alle kjønn*) og modellere retningslinjene. Ansatte bør øve seg på å møte upassende utsagn på en tydelig og konstruktiv måte. Enkle eksempler på dette er: «Her er alle velkomne ...» eller «Her viser vi respekt for alle ...».
- Større sentre kan ha egne miljøarbeidere tilstede i stue og sosiale tilbud, og gi disse et særlig ansvar for gruppedynamikk og trygge rom. Et annet mulig tiltak er å gi alle som bruker stue eller fellesrom en kontaktperson blant de ansatte, som introduserer brukeren til stuetilbudet og forklarer regler for bruk av stua.
- Ansatte bør gis jevnlig mulighet til å ta opp situasjoner man har opplevd som vanskelige i ansattveiledning.

Forebygging i gruppetilbud:

- Grupper bør startes med en påminnelse om respekt for mangfold. Denne kan for eksempel ta utgangspunkt i teksten fra den faglige plattformen: «Alle mennesker er velkomne på SMISO, uavhengig av kjønn, legning, alderdom, funksjonsnivå, økonomi, språk, sosial, religiøs eller etnisk tilhørighet. Alle mennesker skal møtes med respekt.»
- Ved oppstart av grupper bør deltakerne i samarbeid med gruppeleder utarbeide felles gruppe regler. Gruppeleder gir deretter en kort påminnelse om reglene i hvert møte. Gruppereglene bør som et minimum inneholde regler for respekt, konfidensialitet og at vi ikke stiller spørsmål ved personers identitet.
- Ansatte som leder eller tilrettelegger grupper bør ha kompetanse på gruppeledelse. Klar gruppestyring er viktig for å forebygge diskriminering.
- Gruppeleder må være obs på at stress kan minske menneskers toleranseevne. Dette gjør samtalegrupper til en sårbar situasjon, hvor det kan oppstå utilsiktet diskriminering. En erfaring fra senterne er at samliv, seksualitet og følelser er temaer som kan være særlig utfordrende i grupper, med økt risiko for sårende utsagn. Det hender blant annet at heterofile brukere som har blitt utsatt fra noen av samme kjønn, har et anstrengt forhold til homofile.

- Gruppeleder har et ansvar for å styre samtalen slik at det oppstår minst mulig rom for krenkende kommentarer. Gruppeleder må også være forberedt på å gripe inn om slike kommentarer likevel kommer.
- Personer som trakasserer bør tas ut av gruppen. Unntak kan gjøres for utilsiktet diskriminering eller enkeltstående tilfeller.
- Gruppeledere bør «intervjue» gruppedeltakere på forhånd og tenke på gruppesammensetning, for å forebygge konflikt.

I retningslinjene fra Bufdir står det at senterne skal synliggjøre tilbudet sitt for flerkulturelle gjennom egnet informasjonsmateriell rettet mot brukergruppen og gjennom samarbeid med relevante organisasjoner og miljøer⁸. Dette framgår også av senterenes felles faglige plattform⁹.

Utadrettet virksomhet innebærer at sentrene:

- Bidrar til at etniske minoriteter, innvandrere, urbefolkning og nasjonale minoriteter vet hva seksuelle overgrep er, kjenner sine rettigheter og vet om sentertilbudet.
- Tilpasser tilbudet både fysisk og digitalt, og i øvrig kommunikasjon for å gjøre det tilgjengelig for alle. Informasjon bør være tilgjengelig på ulike språk og i ulike format.
- Driver opplysningsarbeid for å bryte ned tabuer, myter og fordommer knyttet til kultur, etnisitet og seksuelle overgrep.
- Synliggjør og presiserer at tilbudet er for flerkulturelle brukere. Samt skrive hva senteret har av muligheter for tilrettelegging (universell utforming, tolk, tilbud til barn, osv).

Informasjonsarbeid til flerkulturelle brukere:

- **Forberedende arbeid:** Forberede forsamlingen på forhånd – hvem skal komme, hva skal vi snakke om, hvorfor?
- **Formidling:** Tydeliggjøre at dette er allmenn informasjon som er viktig for alle i Norge å få. Det er ikke rettet spesifikt mot en gruppe. Formidle informasjonen på en måte som ikke er stigmatiserende. Seksuelle overgrep skjer i alle kulturer, samfunnslag, osv.
- **Budskap:** Fokus på menneskerettigheter og lovverk. Informere om den enkelte sine rettigheter. Informere om hjelpeapparatet. Hvordan får du hjelp? Hva slags hjelp kan du få?
- **Samarbeid:** Undersøke muligheten for å trekke inn lokale organisasjoner i samarbeid.
- **Arenaer:** skoler, helsestasjoner, ungdomsklubber, mottak, organisasjoner, trossamfunn, idrettslag, Ung.no, Forandringsfabrikken, ol.
- **Informasjonsbrosjyrer:** På flere språk og papirversjon der hvor folk er. Ikke alle har tilgang på digitale plattformer.

⁸ Bufdir 2018b.

⁹ FMSO 2018.

KULTURSENSITIVITET SOM METODE

Kultursensitivitet som metode har mange likhetstrekk med selvhjelpsprinsippet som ligger til grunn for sentrenes arbeid. I hjelp-til-selvhjelp vektlegges brukernes opplevelse av egen situasjon, og hjelperne søker å aktivisere brukernes egne ressurser for mestring¹⁰. Denne tilnærmingen gir et godt utgangspunkt for kultursensitiv kommunikasjon.

Kultursensitivitet i hjelpearbeid handler om å være seg bevisst kulturelle likheter og forskjeller mellom bruker og helper, og aktivt jobbe for å forstå egne og andre personers utgangspunkt og livsverden¹¹.

HVA ER KULTURSENSITIVITET?

Vi er alle bærere av kultur. Kulturene vi bærer med oss påvirker vår virkelighetsforståelse og kommunikasjon, og dermed møtet med andre mennesker. For å bruke kultursensitivitet, trenger vi først en felles forståelse av begrepet kultur. Kultur er ikke absolutt, men noe som stadig er i endring. Vi kan forstå kultur som «de kunnskaper, verdier og handlingsmønstre mennesker tilegner seg som medlemmer av samfunn».¹²

Når vi legger en slik bred forståelse til grunn, handler kultur om sosiale så vel som geografiske eller etniske skillelinjer. Kultursensitivitet er derfor like relevant og viktig i møte med personer med samme etniske bakgrunn som deg selv, som i møte med personer med en annen etnisitet.

Kultursensitivitet handler ikke om å skaffe seg detaljert kunnskap om ulike etniske grupper, språk, land eller religioner. Slik kunnskap, ofte kalt **kulturkompetanse**, kan likevel være nyttig i gitte situasjoner. For eksempel er det en fordel at ansatte som jobber i samiske forvaltningsområder har kunnskap om samisk kultur og historie.

Når vi her snakker om kultursensitivitet, mener vi en åpen og nysgjerrig tilnærming til hvordan ulike **kulturelle faktorer** kan påvirke menneskers erfaringer og behov. Kultursensitivitet er med andre ord en metode for å avdekke det vi trenger å forstå om brukeren og deres situasjon, for å yte god hjelp.

«Det er først gjennom samtaler og observasjoner av den enkelte pasient at vi kan skaffe oss bilde av hvordan akkurat denne pasienten tolker og lever med sin kultur (...) hva vi trenger å lære om hverandre, og hva vi kan bruke som felles utgangspunkt for samhandling»¹³.

Kultursensitivitet handler også om å vende blikket mot oss selv og egen praksis. Det er lett at fokuset vårt som hjelpere blir på brukeren og det vi forstår som brukerens utfordringer. Men disse utfordringene kan og bør snus på hodet for å hjelpe oss og forstå våre egne utfordringer eller

¹⁰ Selvhjelp Norge 2017.

¹¹ Magelssen 2007.

¹² Magelssen 2007.

¹³ Magelssen 2007.

strukturelle problemer¹⁴. Kanskje er ikke problemet brukerens lave norskkunnskaper, men at senteret mangler klare rutiner for bruk av tolk?

KULTURSENSITIV KOMMUNIKASJON I HJELPEARBEID

Særlig tre prinsipper trekkes frem for kultursensitiv kommunikasjon i hjelpearbeid: gjensidig presentasjon, motvirkning av etnosentrisme, og løpende refleksjon rundt egen praksis¹⁵.

Gjensidig presentasjon

I kultursensitiv kommunikasjon, som i selvhjelpsarbeid, forsøker vi å unngå antakelser om brukeren og brukerens situasjon. Vi kan heller ikke ta for gitt at brukeren kjenner vår rolle og rammene for hjelpetilbudet. Innledningsvis i en samtale bør derfor både hjelper og bruker få anledning til å presentere seg selv og sitt utgangspunkt.

Som hjelper bør du:

- eksplisitt forklare din rolle og rammene du arbeider innenfor (Hva kan du og kollegaene på SMISO bistå med? Hva er hjelp-til-selvhjelp? Hva er senterets relasjon til det øvrige hjelpeapparatet? Hva innebærer taushetsplikten og meldeplikten?)
- invitere brukeren til å presentere seg og sin situasjon, med sikte på å aktivere brukerens egne ressurser

Motvirke etnosentrisme

Ubevisst eller bevisst, blir vår egen kultur gjerne forstått som den beste eller den riktige måten å forstå verden på. «Å forstå og 'måle' de andre ut fra våre egne premisser og vår egen virkelighetsoppfatning»¹⁶ kan vi kalle **etnosentrisme**.

Vi er alle etnosentriske i mer eller mindre grad. I kultursensitiv kommunikasjon jobber vi for å redusere egen etnosentrisme og for å forstå den andres perspektiv.

Å forstå er ikke det samme som å være enig. Det er altså ikke snakk om å legge egne eller profesjonelle verdier til side, men å være bevisst hvordan disse verdiene og holdningene påvirker deg og hjelpen du yter.

¹⁴ Love m.fl. 2017

¹⁵ Magelssen 2007.

¹⁶ Magelssen 2007.

Løpende refleksjon

I arbeidet vårt som hjelpere bør vi stadig reflektere over oss selv, vår status og rolle, det faglige innholdet i hjelpetilbudet og egne holdninger. Noen aktuelle spørsmål å stille er:

- Hvordan påvirker vår egen bakgrunn og holdninger kommunikasjonen med brukeren?
- Hvilke fordommer og antakelser bringer vi inn i arbeidet vårt?
- Hvilke verdier og kunnskap ligger til grunn for arbeidsmetodene våre, og er det ting vi kan gjøre annerledes?

I møte med minoriteter og utsatte personer kan det være særlig nyttig å reflektere over maktforhold:

- På hvilke måter tar og avgir vi makt som hjelpere?
- Er det aspekter ved vår posisjon i forhold til brukeren, eller ved selve samtaleprosessen, som bidrar til unødvendige maktskjevheter?

Et eksempel på maktskjevhet er når en bruker har begrensete norskkunnskaper og må presentere sin situasjon på norsk til en hjelper med norsk som morsmål.

Den løpende refleksjonen bør være både en individuell og felles oppgave på arbeidsplassen. Du kan gjøre refleksjoner for deg selv, men refleksjonsarbeid kan med fordel også inngå i diskusjoner med kollegaer.

Jobbe med egne fordommer

Vår virkelighetsforståelse er farget av egne erfaringer og bakgrunn. *Vi har alle fordommer.*

Med fordommer mener vi her ikke bare åpenbart negative stereotyper basert på for eksempel rasisme. Fordommer kan også være mer generelle antakelser vi gjør oss om en gruppe mennesker. Disse antakelsene kan framstå som uskyldige eller nøytrale, men kan påvirke hjelpen vi gir, iblant med negative konsekvenser for brukeren.

Intervjuer med hjelpeapparatet viser for eksempel at noen hjelpere innehar en forestilling om at jenter med ikke-vestlig minoritetsbakgrunn er mer beskyttet og dermed mindre utsatt for seksuelle overgrep¹⁷. Dette kan føre til at overgrep ikke avdekkes og at utsatte jenter fra denne gruppen ikke får hjelp.

Et viktig steg i vårt arbeid er derfor å bli bevisst våre egne fordommer. Slik unngår vi også at kultur blir hovedforklaringen på forskjeller vi ser eller *tror* vi ser.

Undersøke livsbetingelser

For å unngå at vi automatisk går til kultur som en forklaringsmodell, kan vi teste de enkle forklaringene først¹⁸:

- Kan den lukkede kommunikasjonen mellom deg og brukeren dreie seg om en språklig misforståelse i stedet for en kulturforskjell?
- Er det kanskje psykisk stress som påvirker brukerens atferd, snarere enn en kulturell forklaring?

Med andre ord trenger vi å undersøke hva som er **livsbetingelsene** til den enkelte brukeren. *Hvilke ressurser har de tilgang på og hvordan påvirker dette deres situasjon?*

Økonomi, oppholdsstatus, arbeidssituasjon, nettverk, integrering i samfunnet og språkkunnskaper er blant faktorene som kan spille inn på en persons behov og atferd. Hvilke ressurser den enkelte har og ikke har tilgang på kan dessuten påvirke hvorvidt brukeren kan nyttiggjøre seg av selvhjelp.

Vi bør også innta en kritisk holdning til hva vi legger i kulturbegrepet der forskjeller synes å ha en kulturell forklaring. En brukers skepsis til hjelpetilbudet kan være forankret i klassebakgrunn så vel som religion eller kulturell praksis.

¹⁷ Redd Barna 2015.

¹⁸ Magelssen 2007.

Respekt for mennesket og respekt for tabuet

Som hjelpere bør vi huske på at kultur er i stadig endring. Kultur vil også tolkes ulikt av forskjellige personer med samme kulturelle bakgrunn, hvilket åpner for forskjellige handlingsmønstre¹⁹.

Respekt for andres kultur bør derfor ikke bli en sperre som hindrer oss fra å gripe inn eller hjelpe. «Kultur er ikke alltid helsebringende»²⁰, og det er mulig å forhandle om grenser på et respektfullt vis.

Ulike kulturer kan for eksempel ha varierende grad av tabu knyttet til temaer som kropp og seksualitet, og varierende grad av tillatelse til å snakke om problemer og vonde opplevelser²¹. Likevel viser forskning at det å snakke om seksuelle overgrep har en helsebringende effekt.

Å la være å snakke om eller spørre om seksuelle overgrep fordi en person kommer fra en kultur der det er tabu knyttet til kropp og seksualitet er ikke helsebringende og en misforstått form for respekt. Å la den enkelte bestemme grad av åpenhet og til hvem vedkommende er åpen til er i stor grad helsebringende.

Se kultur som en mulig ressurs

I diskusjoner om kulturforskjeller blir kultur fort stående igjen som et problem, noe som skal løses eller overkommes. Kultur kan imidlertid også være en ressurs og gi positive helseeffekter for brukeren.

Det kan være nyttig å kartlegge betydningen av kultur i den enkelte brukers liv, for å se om dette er blant ressursene brukeren kan benytte seg av i selvhjelp. En metode for å kartlegge nettopp dette, er **kulturformuleringsintervjuet** (se nedenfor).

Å se etter ressurspotensialet i kulturell praksis hører sammen med hjelp til selvhjelpsprinsippet som sentrene bygger på.

Være åpen for de usynlige forskjellene

En samisk kofte, en bunad, en sari og en heavy metal t-skjorte er alle former for **kulturelle markører**. Ofte tolker vi kulturelle markører som skiller seg fra våre egne, som et uttrykk for store underliggende forskjeller. Slike markører sier imidlertid lite om hvordan personen som bærer dem lever med sin kultur.

Om vi kun orienterer oss mot synlige forskjeller, i form av klesplagg, hudfarge, språk eller dialekt, oppstår det to problemer. For det første er det fort gjort å putte brukere i bås og ilegge dem behov og egenskaper de ikke har.

¹⁹ Magelssen 2007.

²⁰ Magelssen 2007.

²¹ Gerhardsen 2010a.

«Det kan være viktig å være sensitiv for at noen har somalisk bakgrunn, men det betyr ikke nødvendigvis at det er det somaliske som definerer problemet. Problemet kan kanskje være krigstraumer, eller at vedkommende er homofil. Kultursensitivitet handler ikke om å ha en boks man trer på hver gruppe»²².

For det andre skjer det en motsatt prosess i møte med brukere som i liten grad framviser synlige forskjeller fra oss selv. Disse antar vi da at har samme behov og kulturelle forståelser som oss selv. Dette kan bety at de ikke får hjelpen de trenger eller et likeverdig tilbud.

Kultursensitivitet bør brukes i møte med *alle* brukere. Ved å bruke kultursensitivitet som metode får vi hjelp til å se forbi de synlige forskjellene og se de usynlige.

Skille mellom lik og likeverdig behandling

Som hjelpere drives vi ofte av et ønske om «å behandle alle likt». Det er en god intensjon, men den har sine begrensninger. For utfordringen vi møter, både som profesjonelle hjelpere og som medmennesker, er: *Alle er ikke like*.

Et bedre mål kan derfor være «å behandle alle som likeverdige». Dette innebærer å lytte til den enkeltes behov og perspektiver på hva som er et godt tilbud for dem.

Kultursensitivitet kan beskrives som «å se etter likheter i forskjellene»²³. Vi tar til orde for et litt annet perspektiv på kultursensitivitet, et perspektiv som også kan favne forskjeller.

En slik forståelse av kultursensitivitet innebærer at vi må lære oss å skille mellom viktige og uviktige forskjeller. Ikke tillegge vekt til noe som ikke har betydning for brukeren, men heller ikke være redd for å se forskjeller, når de er av betydning.

²² Redd Barna 2015.

²³ Magelssen 2007.

KULTURFORMULERINGSINTERVJUET

Kulturformuleringsintervjuet (CFI) er et klinisk verktøy i tverrkulturell kommunikasjon.

Selv om dette verktøyet er utviklet med tanke på behandlingssituasjoner i helsevesenet, er mange av spørsmålene relevante også for lavterskel selvhjelpstilbud som på sentrene.

Intervjuguiden inneholder forslag til framgangsmåter for å utforske aspekter som:

- Kulturelle oppfatninger av årsak, kontekst og støtte
- Betydningen av kulturell identitet
- Hindringer knyttet til hjelpesøking
- Sosialt nettverk
- Åndelighet, religion og eksistensielle/verdibaserte tradisjoner
- Migrasjon

Lenke til intervjuguiden: <https://www.fhi.no/publ/2015/kulturformuleringsintervjuet-cfi-dsm-5/>

KUNNSKAP OM OVERGREP OG FLERKULTURELLE

I dette kapittelet vil vi gå gjennom forskning som sier noe om omfang og utsatthet blant flerkulturelle, samt risikofaktorer knyttet til situasjon og livsbetingelser.

UTSATTHET BLANT FLERKULTURELLE

Den norske forskningen på overgrepserfaringer blant flerkulturelle er mangelfull, både når det gjelder forekomsttall og erfaringer med hjelpetilbud.

En nasjonal studie om vold og overgrep mot barn og unge viser at risikoen for grov seksuell vold er lavere blant unge med utenlandsfødte foreldre, og lavest for unge med foreldre fra ikke-vestlige land²⁴. Studien viser derimot at dårlig økonomi i familien og høy beruselsesfrekvens er koplet til høyere risiko for grov seksuell vold.

Lignende funn finner vi i den nasjonale omfangsundersøkelsen om vold og voldtekt fra 2014. Der de fant små forskjeller i overgrepforekomst mellom respondenter med vestlig og ikke-vestlig bakgrunn²⁵. Studien viser likevel at det var en liten tendens til at flere med ikke-vestlig bakgrunn rapporterte om seksuelle overgrep i form av seksuell kontakt før fylte 13 år, voldtekt ved bruk av makt eller trusler og seksuell kontakt ved bevisstløs eller beruset tilstand²⁶.

To tidligere spørreundersøkelser om overgrep og seksuell vold blant ungdom fant noe høyere forekomst av overgrepserfaringer blant (ikke-vestlige) innvandregutter enn etnisk norske gutter²⁷. Dette skiller seg fra tallene for jenter som viser små forskjeller i overgrepserfaringer blant innvandrerjenter og etnisk norske jenter²⁸. Undersøkelsene hadde imidlertid en svært lav andel respondenter med innvandrerbakgrunn og forekomsttallene for denne gruppen er derfor mer usikre enn for befolkningen som helhet²⁹.

I en levekårsundersøkelse gjennomført i multietniske områder i Midt- og Nord-Norge rapporterte derimot samiske kvinner høyere utsatthet for seksuell vold enn ikke-samiske kvinner³⁰. 1 av 5 samiske kvinner (21,8 %) oppga å ha blitt utsatt for seksuell vold, mot 1 av 6 (15,6 %) ikke-samiske kvinner. For

²⁴ Mossige og Stefansen 2016.

²⁵ Holthe m.fl. 2016.

²⁶ Holthe m.fl. 2016.

²⁷ Schou m. fl. 2007, Mossige m.fl. 2009.

²⁸ Schou m. fl. 2007, Mossige m.fl. 2009.

²⁹ Thoresen og Hjemdal (red.) 2014.

³⁰ Eriksen m. fl. 2015.

samiske menn ble det ikke rapportert høyere utsatthet enn blant ikke-samiske menn. Studien viste også at sammenhengen mellom etnisitet og vold var sterkere i områder hvor samer var i minoritet³¹.

En oppfølgende undersøkelse om overgrep mot barn og unge, basert på tall fra Oslo, finner vi at omstendighetene rundt overgrep mot barn med og uten innvandrerbakgrunn var overveiende like. Studien fant imidlertid forskjeller i hjelpesøking og bruk av tilbud³². Barn med innvandrerbakgrunn var noe underrepresentert som brukere av tilbudet ved Statens Barnehus Oslo, Overgrepsmottaket i Oslo og Oslo universitetssykehus.

Den samme studien viste noen forskjeller i hjelpesøking og etterreaksjoner blant personer som hadde blitt utsatt i barndommen. Det var en høyere andel ikke-vestlige enn vestlige utsatte, som aldri hadde fortalt noen om overgrepet. Ikke-vestlige overgrepsutsatte rapporterte også om signifikant mer skyld og skam i etterkant av overgrepet, sammenliknet med de vestlige utsatte³³.

OVER- OG UNDERREPRESENTERT

Redd Barna publiserte i 2015 en rapport om hjelpeapparatets erfaringer med avdekking av overgrep mot barn fra minoritetsfamilier. Basert på intervjuer med helsesøstre, ansatte i barnevernet og fagpersoner på minoritetsfeltet, uttrykker Redd Barna bekymring for at overgrep mot barn med minoritetsbakgrunn avdekkes i lavere grad enn overgrep mot etnisk norske barn. Rapporten peker på flere hindre for avdekking, inkludert lav kultursensitivitet i deler av hjelpeapparatet³⁴.

Liknende funn finner vi i en studie om seksuelle overgrep blant samiske. Der kom det fram at ansatte i hjelpeapparatet og politi var av den oppfatning at personer med samisk tilknytning er mer tilbakeholdne med tanke på å søke hjelp og at hjelpeapparatet derfor i mindre grad turte å spørre om vold og overgrep³⁵.

I en studie om hjelpetilbud i Oslo fant de derimot at dobbelt så mange ikke-vestlige gutter ble henvist til medisinsk undersøkelse ved barnehuset og sykehuset sammenliknet med vestlige gutter.³⁶ Forskjellene kan være knyttet til hvilke instanser og hjelpetilbud de unge benyttet. Skole, barnehage, helsepersonell og barnevern fattet i større grad mistanke om seksuelle overgrep når det gjaldt ikke-vestlige barn, mens politiet oftere var henvisende instans for vestlige barn³⁷.

³¹ Eriksen m. fl. 2015.

³² Holthe m.fl. 2016.

³³ Holthe m.fl. 2016.

³⁴ Redd Barna 2015.

³⁵ Øverli m. fl. 2017

³⁶ Holthe m.fl. 2016.

³⁷ Holthe m.fl. 2016.

RISIKOFAKTORER KNYTTET TIL SITUASJON OG LIVSBETINGELSER

Elementene i en overgrepssituasjon er oftest grunnleggende like, uavhengig av den utsattes etniske, religiøse eller kulturelle tilhørighet. En kultursensitiv tilnærming innebærer at vi skal være forsiktige med å fremmedgjøre den seksuelle volden som flerkulturelle brukere har blitt utsatt for.

Likevel kan det for noen flerkulturelle brukere være momenter ved overgrepssituasjonen som vil kreve ekstra bearbeiding eller tilpasset hjelp. Dette gjelder blant annet tilfeller hvor overgriperen utnytter religiøse eller kulturelle forestillinger, eller livsbetingelser knyttet til migrasjon, til å utføre overgrepet.

OVERGREP KNYTTET TIL KRIG ELLER FLUKT

Flere av minoritetsgruppene som har flyktet til Norge kommer fra land hvor overgrep har blitt brukt i krigføring³⁸. Fluktruter og flyktningeleirer er også kjente risikosoner for overgrep³⁹. Overgrepsutsatte som har kommet til Norge som flyktninger kan ha komplekse og sammensatte traumer. I tillegg til overgrepserfaringen, kan de ha traumer knyttet til krig, forfølgelse eller flukt.

For noen vil traumbearbeidelse kreve en høy grad av psykososial oppfølging og kanskje profesjonell traumebehandling. Å bo på asylmottak og vente på oppholdstillatelse, er i tillegg svært stressende og psykisk krevende for mange. Sentrene kan bistå med å redusere stress ved blant annet å hjelpe til med systemforståelse og lose brukere videre i systemet.

Å komme til et nytt land med en fremmed kultur, samfunnssystem og språk kan være overveldende uavhengig av om man har innvandret på grunn av krig eller arbeid. Mange kan kjenne på følelsen av å miste sin identitet og ha utfordringer med å finne sin plass. Dette kan være med på å forsterke traumer knyttet til overgrep.

MENNESKEHANDEL

Ofre for menneskehandel har ofte utenlandsk statsborgerskap og befinner seg i en særlig sårbar situasjon som gjør det vanskelig å oppsøke hjelp. Misbruk av voksnes sårbare situasjon ved å bruke vold eller trusler er forbudt. Straffeloven mot menneskehandel gjelder dersom det er snakk om å tvinge, utnytte eller forlede noen til prostitusjon, arbeid, krigstjeneste i utlandet eller fjerning av organer⁴⁰.

³⁸ Redd Barna 2015, Trane 2011.

³⁹ Regan m.fl. 2012, Lidèn og Salvesen 2016.

⁴⁰ Politiet 2019.

Enslige asylsøkere er særlig sårbare for å bli fanget opp av kriminelle nettverk på veien til og gjennom Europa⁴¹. Barn kan rekrutteres allerede i hjemlandet av lokale og internasjonale nettverk for tvangsarbeid, vinningskriminalitet og seksuell utnyttning. Eksempelvis mistenkes det at mange enslige mindreårige asylsøkere er involvert i salg og bytte av seksuelle tjenester og utsettes for seksuell utnyttelse⁴².

INNVANDRINGSFORM OG OPPHOLDSTILLATELSE

Asylsøkere, flyktninger og personer som kommer på familiegjenforening kan være særlig sårbare for overgrep også etter ankomst til Norge. Overgripere kan bevisst utnytte den enkeltes økonomiske situasjon, bostedssituasjon, manglende nettverk, manglende kunnskap om rettigheter og system, eller generell utrygghet i møte med et nytt samfunn.

Eksempelvis viser en rapport om menn utsatt for vold i nære relasjoner at mangel på oppholdsstatus og frykt for å bli kastet ut gjør det lett for voldsutøver å true seg til sex eller ha kontroll på den utsatte⁴³. Personer som kommer til Norge på familiegjenforening får ikke selvstendig oppholdstillatelse før etter tre år og kan dermed være sårbare for overgrep fra partner eller annen familie.

Loven sier likevel at dersom du har en familieinnvandringsstillatelse og har blitt utsatt for vold kan du søke om en selvstendig oppholdstillatelse⁴⁴.

OVERGREP I TRANSNASJONALE EKTESKAP

Ekteskap mellom etnisk norske menn og utenlandske kvinner har økt de siste ti årene⁴⁵. Felles for de fleste kvinnene som kommer til Norge gjennom transnasjonale ekteskap er at de kommer med håp om en bedre tilværelse for seg og familien i hjemlandet⁴⁶. Dette kan gjøre de særlig utsatt for overgrep da geografisk avstand og kulturforskjeller kan føre til at kvinnene går inn i ekteskap på falske premisser.

Den geografiske avstanden til familien gjør det vanskelig for familien å ha nær kontakt og kunne beskytte eller hjelpe kvinnene. I tilfeller der kvinnen har inngått ekteskapet mot familiens vilje vil det

⁴¹ Lidén og Salvesen 2016, Tyldum m.fl. 2015.

⁴² ProSentret 2017, Reform og FMSO 2017.

⁴³ Lien m.fl. 2017.

⁴⁴ UDI 2019.

⁴⁵ Skogøy 2008.

⁴⁶ Skogøy 2008.

dessuten være minimal hjelp å forvente fra familien ved vold og overgrep. Uten støtte fra familien blir kvinnene dermed i enda større grad avhengige av ektemannens hjelp i møte med offentlige instanser og livet i et nytt land.

TVANGSEKTESKAP OG UFRIVILLIG SEX

Tvangsekteskap er situasjoner der familien planlegger og/eller gjennomfører ekteskap mot den unges vilje⁴⁷. Både gutter og jenter kan utsettes for tvangsekteskap, men jenter anses å være særlig sårbare. Det henger sammen med at jenters oppførsel ofte knyttes til seksuell ærbarhet og dermed også familiens ære. Tvangsekteskap kan for eksempel handle om å bevare en families ære⁴⁸.

Tvangsekteskap kan også være økonomisk motivert og være en måte å få tilgang til eiendom, penger eller andre goder.

Personer som utsettes for tvangsekteskap er særlig sårbare for tvungen eller ufrivillig seksuell aktivitet i ekteskap, fordi det som regel er en forventning om at ekteskapet fullbyrdes ved at ektefellene har samleie⁴⁹. Tvangsekteskap kan dermed føre til voldtekt. I tillegg tvinges ofte den utsatte til å bli i ekteskapet mot sin vilje⁵⁰.

RELIGIONENS ROLLE I OVERGREPET

Overgrep kan få andre dimensjoner når de skjer i tilknytning til religiøse miljøer, og elementer som åndelighet og sjelesorg veves inn i de⁵¹. I tillegg til innvirkning på sosiale nettverk kan overgrepet påvirke den utsattes åndelige liv og virkelighetsforståelse, så som selvforståelsen i forholdet til Gud⁵².

⁴⁷ Skogøy 2008.

⁴⁸ Bufdir 2017.

⁴⁹ Redd Barna 2015, Regan m.fl. 2012, Bufdir 2017.

⁵⁰ Bufdir 2017.

⁵¹ Kleiven 2004.

⁵² Kleiven 2004.

BARRIERER FOR Å SØKE HJELP

MANGLENDE KJENNSKAP TIL HJELPETILBUD

Personer som har innvandret til Norge eller har vokst opp i et lite miljø, kan ha lav kjennskap til relevante hjelpetilbud⁵³. Begrenset systemkunnskap gjør hjelpesøking vanskeligere, spesielt med tanke på at ansvarsforhandling og samhandling mellom ulike instanser ikke alltid fungerer som det bør. Slik kan brukere med lavere systemkunnskap falle mellom to stoler og ikke få hjelpen de har behov for⁵⁴.

Manglende kjennskap til enkelttilbud, slik som SMISO, handler ikke nødvendigvis om brukernes generelle systemkunnskap. Det kan også være et resultat av (ubevisst) ekskluderende praksis hos hjelpetilbudet. Eksempelvis finnes mye informasjonsmateriell og nettsider kun på norsk og dette reduserer tilgjengeligheten for minoritetspråklige utsatte⁵⁵.

Eksempel på tiltak: Tydeliggjøre at tilbudet er for alle. Sentrenes nettsider og øvrig informasjonsmateriell kan inneholde en mangfoldserklæring som presiserer at tilbudet er for alle, og at sentrene jobber for likestilling og mot diskriminering. Det bør presiseres at bruk av lavterskeltilbudet ikke krever at brukeren har rett til helsetjenester i Norge.

LAV TILLITT TIL HJELPEAPPARATET

Manglende systemkunnskap kan samvirke med frykt for diskriminering eller frykt for fravær av kultursensitivitet, og skape lav tillit til hjelpeapparatet.

Flerkulturelle brukeres forestillinger om hjelpetilbudet kan være preget av erfaringer fra andre land, hvor tilbudet er organisert annerledes, eller fra tidligere møter med det offentlige hjelpeapparatet i Norge. Her bør det nevnes at frykt for det norske barnevernet er utbredt i mange minoritetsmiljøer og kan utgjøre en stor barriere for å oppsøke hjelp⁵⁶.

En strategi for å bygge tillit, er å starte hjelpesamtalen med å eksplisitt tematisere brukerens tidligere erfaringer og forventninger⁵⁷. SMISO sin status som et selvhjelpstilbud organisert utenfor det offentlige kan gi et godt utgangspunkt i møte med brukere som har dårlige erfaringer med det offentlige hjelpeapparatet.

⁵³ Bufdir 2018a.

⁵⁴ Holthe m. fl. 2016, Redd Barna 2015.

⁵⁵ Holthe m.fl. 2016.

⁵⁶ Bredal 2009, Fjelltun 2016, MiRA 2015.

⁵⁷ Sommerfeldt m.fl. 2014, Trane 2011.

Prinsippet om gjensidig presentasjon, forklart i kapitlet om kultursensitivitet vil kunne hjelpe brukeren å bygge en korrekt forståelse av senterets hjelpetilbud. I denne prosessen er det viktig å også være tydelig på meldeplikt og andre unntak fra taushetsplikt. I tillegg kan det være behov for å bruke lengre tid på å bygge relasjon og tillit før man nærmer seg vanskelige og sensitive spørsmål.

Eksempel på tiltak: Deltakelse på arrangement. Sentrene kan delta på aktuelle seminarer og temakvelder, og be om å få gi kort informasjon om sentertilbudet.

ULIKE PERSPEKTIVER PÅ PSYKISK HELSE

I noen minoritetssamfunn, det være seg blant religiøse eller etniske minoriteter, kan det være tradisjon for å håndtere problemer innenfor miljøet eller familien. Å søke hjelp utenfor miljøet kan da oppfattes som et svik og et uttrykk for manglende tillit til eget miljø⁵⁸.

Videre er det slik at ulike kulturer har ulike tradisjoner for psykisk helsehjelp. Dette kan innebære at ikke alle brukere eller deres pårørende umiddelbart ser betydningen av psykologisk oppfølging etter overgrep⁵⁹. Utdanningsnivå, klassebakgrunn og religiøs praksis vil også kunne påvirke dette.

Kultur kan innvirke på i hvor stor grad man tenker at problemer løses ved å snakke om det, samt i hvilken grad man lærer opp til å holde følelser og problemer for seg selv⁶⁰. Det kan derfor ta tid før brukeren åpner seg opp og forteller om hendelsene. I noen tilfeller vil åpenhet være en umulighet. Noen kan ha behov for at man gradvis tilnærmer seg problemstillinger rundt seksuelle overgrep.

I tillegg til ulike perspektiver på psykisk helse og på nyttigheten av å snakke om vanskelige opplevelser, kan brukermedvirkning eller selvhjelpsprinsippet være et fremmed konsept for noen flerkulturelle brukere⁶¹. Det er derfor viktig å gi en tydelig beskrivelse av egen rolle og innholdet i tilbudet ved sentrene, som nevnt i kapitlet om kultursensitivitet.

Samtidig er det verdt å merke seg at mange av prinsippene som ligger til grunn for selvhjelp kan resonere med ulike kulturelle verdier.

Eksempel på tiltak: Lav terskel for bruk av tolk. Sentrene bør bruke tolk ved behov, ha klare retningslinjer for bruk av tolk og alltid bruke kvalifisert tolk. Se egen ressurs om dette.

⁵⁸ Gerhardsen 2010a, Norbakken 2012.

⁵⁹ Holthe m.fl. 2017.

⁶⁰ Gerhardsen 2017, Redd Barna 2015.

⁶¹ Sommerfeldt m.fl. 2014, Trane 2011.

FORSTERKET SKYLD OG SKAM

Den nasjonale undersøkelsen om voldtekt fra 2014 fant at ikke-vestlige overgrepsutsatte rapporterte om signifikant mer skyld og skam enn vestlige.⁶² At ikke-vestlige utsatte kan kjenne på en forsterket følelse av skam og skyld, ble bekreftet i oppfølgende intervjuer med hjelpeapparatet⁶³. En tendens til forsterket skam blant utsatte har også blitt påpekt i samiske miljøer⁶⁴ og i små religiøse miljøer⁶⁵.

Det kan være mange og sammensatte årsaker til dette. Forskning har vist at gruppetilhørighet kan påvirke ens psykologiske respons på å bli utsatt for overgrep, og at ideer om skyld og skam formes av sosiokulturelle normer⁶⁶.

I hvilken grad et miljø preges av (generelle) tabuer rundt kropp og seksualitet, manglende kunnskap om overgrep, eller ideer om kollektiv ære kan påvirke graden av skyld og skam den utsatte føler. Flere har også påpekt at religiøse forhold, slik som troen på en allmechtig og allvitende Gud, kan forsterke skamfølelse – Gud vet og har tillatt⁶⁷.

Skam knyttet til det å være minoritet, i form av for eksempel internalisert rasisme, kan også forsterke skammen den utsatte kjenner rundt overgrepserfaringen⁶⁸.

Eksempel på tiltak: Nye informasjonsbrosjyrer. FMSO og sentrene bør sammen produsere små brosjyrer om sentertilbudet på ulike språk. Disse brosjyrene kan distribueres via helsestasjoner o.l. og brukes i utadrettet virksomhet direkte mot miljøer.

KULTURELLE FORSTÅELSER AV KROPP OG SEKSUALITET

Noen kulturelle eller religiøse holdninger til kropp og seksualitet kan høyne terskelen for å fortelle om overgrep, ved å påføre den utsatte skam eller gjøre det vanskeligere å søke støtte fra eget miljø. Eksempler på slike holdninger er pietistiske syn på seksualitet og sterk vektlegging av jomfrudommens betydning.

I et religiøst miljø hvor mange seksuelle handlinger, for eksempel all frivillig sex utenfor ekteskap, blir forstått som synd, kan det skapes et utydelig skille mellom seksuelle overgrep og frivillig, «syndig»

⁶² Holthe m.fl. 2016

⁶³ Holthe m.fl. 2016

⁶⁴ Øverli m.fl. 2017

⁶⁵ Norbakken 2011.

⁶⁶ Holthe m.fl. 2016.

⁶⁷ Norbakken 2011, Gerhardsen 2017.

⁶⁸ Øverli m.fl. 2017.

sex⁶⁹. Skyld og ansvar for overgrepet kan bli delt mellom overgriper og utsatt, ettersom de begge har begått en synd, ut fra miljøets forståelse av seksualitet. Iblant vil overgriperen bevisst utnytte disse holdningene ved å presentere overgrepet som utroskap, slik at skylden deles med den utsatte⁷⁰.

Slike forståelser av synd og seksualitet vil gjøre det vanskelig for den utsatte å få gjort sin opplevelse gyldig, både ovenfor seg selv og i møte med andre i miljøet. Den utsatte kan i tillegg frykte at det å avdekke synden vil føre til egen eller overgriperens fortapelse⁷¹.

I noen religiøse og kulturelle miljøer ilegges jomfrudommen stor betydning, og knyttes til både individuell og kollektiv ære, spesielt for jenter. Tap av den såkalte jomfruhinnen, altså skjedebransen, kan forsterke traumet hos overgrepsutsatte jenter⁷². I tillegg kan det påvirke graden av støtte man som utsatt får fra eget nettverk og familie, fordi den utsattes ære også er familien og miljøets ære. I enkelte familier kan forestillinger om ære og dydighet stå så sentralt, at det er behov for å sette inn sikkerhetstiltak ovenfor den overgrepsutsatte⁷³.

Eksempel tiltak: Jevnlig refleksjon og diskusjon. Kultursensitiv kommunikasjon og møte med flerkulturelle brukere bør jevnlig tas opp som et tema i veiledning og ansattmøter. Ledelse og ansatte bør reflektere over og diskutere praksis, samt målsettinger for et likeverdig tilbud.

KUNNSKAP OM SEKSUALITET OG OVERGREP

Vanskeligheter med å fortelle om overgrep, trenger ikke å handle om holdninger til seksualitet. Det kan vel så gjerne handle om kunnskapshull. Mangelfull kunnskap om seksualitet og overgrep er et generelt problem i befolkningen, men aspekter som innvandrerbakgrunn eller tilknytning til et lukket miljø kan begrense tilgangen til relevant informasjon.

ProSentret har for eksempel påpekt at enslige mindreårige asylsøkere er sårbare for seksuell utnyttelse fordi de på gruppenivå har lav kunnskap om egen kropp, seksualitet og sex⁷⁴. Mange har manglet tilgang på seksualitetsundervisning på grunn av migrasjon og flukt, eller på grunn av ulike forhold i opprinnelseslandet. Dette kan også gjelde for voksne innvandrere.

Lowverk rundt overgrep kan være veldig forskjellige fra land til land, og brukere med innvandrerbakgrunn kan derfor ha ulike forståelser av hva som kvalifiserer til et overgrep. En måte

⁶⁹ Norbakken 2011.

⁷⁰ Kleiven 2004.

⁷¹ Norbakken 2011.

⁷² Redd Barna 2015.

⁷³ Redd Barna 2015.

⁷⁴ ProSentret 2017.

å møte dette på er å ha en rettighetsorientert tilnærming til seksuelle overgrep, og styrke den enkeltes oppfatning av sine rettigheter.

Videre kan lukkede (religiøse) miljøer være preget av mangel på språk og kunnskap knyttet til seksualitet og kroppslig autonomi og integritet⁷⁵. Barn kan holdes hjemme fra seksualitetsundervisning eller oppfordres til å ikke følge med mens denne foregår.

Samtidig fant en nyere undersøkelse om befolkningens kunnskap om vold, at personer med innvandrerbakgrunn i større grad betegnet scenarier om overgrep og seksuell trakassering som vold, enn hva personer uten innvandrerbakgrunn gjorde⁷⁶.

Eksempel på tiltak: Kompetanseheving av spesialiserte tiltak. Sentrene kan samarbeide med tjenestetilbud som jobber direkte med målgruppen, slik som asylmottak og integreringstiltak. Sentrene kan bidra til å heve disse tjenestenes kompetanse om seksuelle overgrep, og samtidig dra veksler på disse tjenestenes kulturkompetanse.

KJØNNROLLER KNYTTET TIL ETNISITET OG KULTUR

Forestillinger om kjønn og seksualitet er gjerne også knyttet opp til etnisitet og kultur. Dette kan påvirke hjelpernes forventninger til brukeren, og den utsattes reaksjoner på overgrepet.

Intervjuer med hjelpere antyder at det er en utbredt forestilling i hjelpeapparatet om at minoritetsbarn, og da særlig jenter, er mer beskyttet og derfor mindre utsatt for overgrep⁷⁷. Slike forventninger høyners terskelen for å spørre om overgrep eller ta den utsattes indirekte fortellinger på alvor. Fordommer om at flerkulturelle menn og gutter er seksuelt pågående, kan bidra til både å normalisere grenseoverskridende atferd og usynliggjøre overgrepsutsatte menn⁷⁸.

Forventninger til kjønn kan også påvirke brukerens bearbeidelsesprosess. Brukeren kan oppleve at egen kjønnsrolle er koblet til etnisk tilhørighet og identitetsfølelse⁷⁹. Om kvinnerollen i en kultur er knyttet til utholdenhet og til å verne om slekt og familie, vil det å fortelle om overgrep kunne bli både et svik mot slekt og etnisk minoritetsgruppe, og egen identitet som kvinne⁸⁰.

⁷⁵ Kleiven 2004.

⁷⁶ Bufdir 2018a.

⁷⁷ Redd Barna 2015.

⁷⁸ Reform og FMSO 2017.

⁷⁹ Gerhardsen 2017.

⁸⁰ Gerhardsen 2017.

Om en utsatt mann opplever at overgrepet skader egen mannlighet, kan det indirekte også bli en trussel mot hans etniske tilhørighet: «Om dette skjedde er jeg ingen ordentlig samisk mann».⁸¹

Eksempel på tiltak: Kultursensitivitet og normkritikk. Ansatte bør kurses i kultursensitiv kommunikasjon og i normkritikk. Sentrene bør vektlegge kultursensitiv kommunikasjon i møte med alle brukere.

KONSEKVENSER I SOSIALE NETTVERK OG MILJØ

Personer som har innvandret har gjerne noe mindre nettverk i Norge enn hva resten av befolkningen har, og er mer plaget av ensomhet⁸². Dette kan påvirke relasjoner i familien og hvordan man håndterer kriser og utfordringer⁸³. Å oppleve overgrep kan bli en enda større belastning fordi man mangler tilgang til sosial støtte eller ens typiske mestringsstrategier. I tillegg kan konsekvensene av å fortelle om overgrep innenfor eget nettverk bli store, fordi man står i fare for å svekke nettverket ytterligere⁸⁴.

Videre er det en rekke aspekter ved minoritetsmiljøer som kan gjøre det vanskelig å fortelle om overgrep og skape utfordringer etter avdekking. Minoritetsmiljøer kjennetegnes gjerne av tette bånd og sammensatte relasjoner. Miljøet er ikke bare knyttet til sosialt samvær, men kanskje også til jobb og økonomisk støtte, opprettholdelse av kulturell egenart og språk, og religiøs praksis. Å fortelle om overgrep innad i miljøet kan dermed ha konsekvenser for nærmest alle aspekter av tilværelsen, inkludert opprettholdelse av egen kulturell identitet.

Selv om man blir trodd og mottar støtte fra sine nærmeste, kan det å fortelle føre til splittelser i miljøet og ødelegge viktige relasjoner⁸⁵. Det kan også innebære å frata overgriper plass i fellesskapet – og med det overgriperens mulighet til nettverk, kulturell tilhørighet, religiøs frelse og liknende.

Å fortelle om overgrep kan i verste konsekvens bli et nytt traume, i stedet for et ledd i bearbeidelse av overgrepstraumet. Det vil derfor være viktig å undersøke brukerens livsbetingelser og gjøre en sikkerhetsvurdering av grad av åpenhet. At vi som hjelpere heier på åpenhet kan i noen tilfeller føre til at brukeren settes i en enda vanskeligere eller alvorligere situasjon.

I tillegg til å frykte splittelser og konflikt i miljøet, kan utsatte minoriteter også være redd for at overgrepet skal bli allmenn kunnskap i miljøet⁸⁶. På små steder eller i små miljøer, er det vanskelig å

⁸¹ Gerhardsen 2017.

⁸² Vrålstad og Wiggen 2017.

⁸³ Redd Barna 2015.

⁸⁴ Redd Barna 2015.

⁸⁵ Holthe m. fl. 2017, Gerhardsen 2017, Kleiven 2004.

⁸⁶ Redd Barna 2015, Gerhardsen 2017.

skjule en anmeldelse eller bruk av hjelpetilbud. Tanken på belastningen ved at alle vil få vite om overgrepet, kan hindre utsatte fra å oppsøke hjelp eller fortelle noen i det hele tatt.

Utsatte med minoritetstilhørighet kan også være redd for å skade miljøet utad, ved å fortelle om overgrepet. Overgrepssaker i samiske samfunn og minoritetsmiljøer kan føre til store medieoppslag og økt offentlig inngripen i et miljø hvor mange allerede har lav tillit til myndigheter og hjelpeapparat⁸⁷. Et dårlig rykte for en menighet kan hindre rekruttering og dermed andres mulighet for frelse⁸⁸.

Eksempel på tiltak: Konsultasjon med miljøer. I utvikling av tilbud bør sentrene konsultere minoritetsorganisasjoner. Større sentre kan vurdere å etablere et fast råd for likeverdig tilbud, hvor minoritetsorganisasjoner er representert.

⁸⁷ Gerhardsen 2017, Holthe m. fl. 2017, Love m.fl. 2017.

⁸⁸ Gerhardsen 2017.

UTFORDRINGER I HJELPEAPPARATET

MANGLENDE KULTURKOMPETANSE

Kulturelle og religiøse spørsmål kan ha stor betydning for forståelsen av overgrepet og i oppfølgingen⁸⁹. Flerkulturelle overgrepsutsatte forteller at de har behov for at hjelperne forstår deres kulturelle, religiøse, etniske kontekst⁹⁰ og de kulturelle dimensjonene i deres opplevelser⁹¹.

Erfaringer fra samisk helsevesen tyder på at noen unnlater å oppsøke det norske hjelpeapparatet med problemstillinger knyttet til psykisk helse, fordi man frykter at hjelperne mangler både en kultursensitiv tilnærming og faktisk kunnskap om samisk kultur⁹².

Denne bekymringen for manglende kultursensitivitet og -kompetanse deles av mange hjelpere. Både ansatte ved SMISO og ansatte i andre deler av hjelpeapparatet, har i studier gitt uttrykk for at de savner kulturkompetanse og er usikre på hvordan de kan nærme seg flerkulturelle brukere på en god måte⁹³.

Hjelperes usikkerhet og frykt for å krenke kan i tur føre til at overgrep ikke avdekkes, fordi hjelperne ikke spør eller griper inn⁹⁴. I tillegg går man glipp av muligheten til å bruke kultur som en ressurs i bearbeiding av overgrepet.

Eksempel på tiltak: Interne fagansvarlige. De større sentrene bør vurdere å gi en eller to ansatte et særskilt faglig ansvar for tilpasset tilbud til minoriteter/flerkulturelle brukere. *Mindre sentre kan vurdere å gi en ansatt faglig ansvar for likeverdig tilbud generelt.*

RASISME OG DISKRIMINERING

I intervjuer med både overgrepsutsatte minoriteter, blir rasisme og diskriminering trukket fram som et hinder for å søke hjelp.⁹⁵ Mange flerkulturelle har selv opplevd rasisme eller etnisk og religiøs

⁸⁹ Redd Barna 2015.

⁹⁰ Regan m.fl. 2012.

⁹¹ Love m.fl. 2017.

⁹² Dunfjell og Møllersen 2010.

⁹³ Smette m.fl. 2017, Holthe m.fl. 2016 og Redd Barna 2015

⁹⁴ Øverli m.fl. 2017, NIM 2018.

⁹⁵ Regan m.fl. 2012, Love m.fl. 2017.

diskriminering i møte med hjelpeapparat eller i samfunnet for øvrig⁹⁶. Andre kjenner til at slik diskriminering forekommer, og har derfor høy terskel for å oppsøke hjelp.

Selvopplevd diskriminering kan ha negativ innvirkning på psykisk helse, noe som i seg selv gjør hjelpesøking vanskeligere⁹⁷. Personer fra minoritetsgrupper kan erfare et fenomen kalt minoritetsstress, der opplevelse av fordommer og stigmatisering basert på gruppetilhørighet fører til høyt stressnivå over tid og påfølgende helseplager. Minoritetstress kan skje også som følge av indirekte diskriminering, slik som negativ medieomtale av en minoritetsgruppe.

Frykten for rasisme og diskriminering kan være direkte knyttet til overgrepsopplevelsen. Overgrepet kan ha vært rasistisk motivert eller knyttet til utnyttelse av migrantstatus. I slike tilfeller er det viktig at den utsatte slipper å bruke tid og krefter på å forklare eller overbevise hjelperen om sammenhengen mellom overgrepet og egen etnisitet eller status.

Når overgriper også er fra en minoritet, kan den utsatte være redd for at det å fortelle om overgrepet vil bidra til å «mate» rasisme og fordommer.⁹⁸ Dette kan heve terskelen for å rapportere eller oppsøke hjelp.

Eksempel på tiltak: Forebygge rasisme og diskriminering. Sentrene bør inkludere arbeidet mot diskriminering i sine «husregler», inkludert diskriminering mellom brukere i forbindelse med grupper eller bruk av sosiale tilbud.

UTFORDRINGER KNYTTET TIL SPRÅK OG TOLKING

Om brukeren har begrensede norskkunnskaper, vil dette gjøre det vanskeligere å på egen hånd tilegne seg informasjon om sentertilbudet. Det kan også høyne terskelen for å oppsøke tilbudet, enten av praktiske hensyn eller på grunn av psykiske belastninger knyttet til det å skulle forklare seg på tvers av språk. Du kan lese mer om dette i kapitlet om tolking.

Begrensede norskkunnskaper er en utfordring for den individuelle bruker, men også et spørsmål om tilrettelegging. Den offentlige utredningen om tolking i offentlig sektor konkluderte med at det er et underforbruk av tolk i offentlige tjenester⁹⁹. Manglende bruk av tolk og bruk av ufaglærte tolker fører til dårligere hjelpetilbud for minoritetsspråklige brukere.

Eksempel på tiltak: Informasjon på flere språk. Informasjonsmateriell og nettsider bør inneholde informasjon på flere språk, for å øke tilgjengeligheten.

⁹⁶ Vrålstad og Wiggen 2017, Hansen 2012, Eggebø m. fl. 2018.

⁹⁷ Love m.fl. 2017, Hansen 2012.

⁹⁸ Eggebø m.fl. 2018.

⁹⁹ NOU 2014: 8.

KULTURFORSKJELLER I KOMMUNIKASJON

Det kan være vesentlige kulturforskjeller i kommunikasjon. Dette handler om mer enn språkforskjeller, det handler om hvordan ting snakkes om og tolkes.

Ikke-konfronterende kommunikasjon, med hinting og unngåelse av direkte spørsmål, er vanlig i mange kulturer. Det er for eksempel relativt utbredt i samisk kultur¹⁰⁰. Videre kan taushet være et tegn på uenighet og motstand, i stedet for samtykke eller forståelse¹⁰¹.

Det kan også være kulturelle forskjeller i hva som kan snakkes om. Ulike kulturer kan ha varierende grad av tabu knyttet til temaer som kropp og seksualitet, og varierende grad av tillatelse til å snakke om problemer og vonde opplevelser. Det å prate om vanskeligheter kan da både være uvant for brukeren, og et normbrudd¹⁰².

Kulturforskjeller i kommunikasjon kan føre til misforståelser i hjelpesamtalen, samt gjøre det vanskelig å bygge tilliten som trengs. For noen brukere kan slike kulturforskjeller gi motforestillinger mot å oppsøke hjelpetilbudet til å begynne med, fordi man ikke ser nytten eller ikke tror at hjelperen vil klare å yte nødvendig støtte.

Samtidig som hjelpere bør være sensitive til mulige forskjeller i kommunikasjon, er det viktig å ikke overdrive forskjellene. Et nyere studie av hjelpetilbudet til samiske volds- og overgrepsofsatte, stiller spørsmål ved om for stor vektlegging av det særegne i samers kommunikasjonsmåter kan føre til at samer opplever å bli møtt med mindre forståelse fra hjelpeapparatet¹⁰³.

Eksempel på tiltak: Kulturspesifikk kompetanse. Der sentrene jevnlig kommer i kontakt med brukere fra en spesifikk minoritetsgruppe, eller ønsker å bygge nettverk med et spesielt miljø, bør de vurdere kompetansehevende tiltak om denne minoritetsgruppen.

LITE MANGFOLD BLANT ANSATTE

I intervjuer med overgrepsofsatte med flerkulturell bakgrunn kommer det fram at noen ønsker seg et større etnisk mangfold i hjelpeapparatet. Mange ønsker også å kunne velge kjønn på hjelper og tolk¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Gerhardsen 2010a og 2010b, Øverli m. fl. 2017.

¹⁰¹ Gerhardsen 2010b.

¹⁰² Gerhardsen 2010a.

¹⁰³ Øverli m. fl. 2017.

¹⁰⁴ Regan m. fl. 2012.

Dette betyr ikke at brukeren nødvendigvis ønsker seg en hjelper av samme kjønn eller med samme etniske bakgrunn. Noen brukere vil også kunne oppleve det som utrygt om hjelperen har samme minoritetstilhørighet som en selv¹⁰⁵.

Mangfold blant ansatte har imidlertid en symbolsk effekt: det kan signalisere inkludering og fellesskap, og senke brukeres frykt for å møte diskriminering og fordommer ved hjelpetilbudet.

Eksempel på tiltak: Mangfoldig arbeidsplass. Sentrene bør jobbe for mangfold i sammensetningen av ansatte, på tvers av kjønn, etnisitet og funksjonsevne. Ved nye ansettelser, bør dette være et av momentene som vektlegges.

¹⁰⁵ Regan m.fl. 2012, Gerhardsen 2010b.

FORSLAG TIL TILTAK

Under følger forslag til tiltak sentrene kan implementere for et mer likeverdig tilbud. Vi har delt tiltakene inn i tre kategorier: informasjonsmateriell og nettsider, kompetanseheving og internt organisasjonsarbeid, og utadrettet virksomhet.

INFORMASJONSMATERIELL OG NETTSIDER

- **Inkluderende bildebruk.** Sentrene bør tenke over bildebruk i informasjonsbrosjyrer og nettsider, og bruke bilder som viser mangfold.
- **Tydeliggjør at tilbudet er for alle.** Sentrenes nettsider og øvrig informasjonsmateriell kan inneholde en mangfoldserklæring som presiserer at tilbudet er for alle, og at sentrene jobber for likestilling og mot diskriminering. Det bør presiseres at bruk av lavterskeltilbudet ikke krever at brukeren har rett til helsetjenester i Norge.
- **Enklere språk.** Vektlegg bruk av enkelt språk på nettsider og i annen informasjon.
- **Informasjon på flere språk.** Informasjonsmateriell og nettsider bør inneholde informasjon på flere språk, for å øke tilgjengeligheten.
- **Nye informasjonsbrosjyrer.** FMSO og sentrene bør sammen produsere små brosjyrer om sentertilbudet på ulike språk. Disse brosjyrene kan distribueres via helsestasjoner o.l. og brukes i utadrettet virksomhet direkte mot miljøer.

- **Kartlegging av lokaler og tjenester.** Hvert enkelt senter bør kartlegge egne lokaler, nettsider og tjenestetilbud. Kartleggingen og analysen av denne legges til grunn for det videre arbeidet med inkludering og tilrettelegging på sentrene.
- **Interne fagansvarlige.** De større sentrene bør vurdere å gi en eller to ansatte et særskilt faglig ansvar for tilpasset tilbud til minoriteter/flerkulturelle brukere. *Mindre sentre kan vurdere å gi en ansatt faglig ansvar for likeverdig tilbud generelt.*
- **Kartlegge livsbetingelser.** Som del av kartleggingen bør det undersøkes hvilke livsbetingelser den enkelte bruker har: økonomi, oppholdsstatus, nettverk og språkkunnskaper.
- **Kultursensitivitet og normkritikk.** Ansatte bør kurses i kultursensitiv kommunikasjon og i normkritikk. Sentrene bør vektlegge kultursensitiv kommunikasjon i møte med alle brukere.
- **Kulturspesifikk kompetanse.** Der sentrene jevnlig kommer i kontakt med brukere fra en spesifikk minoritetsgruppe, eller ønsker å bygge nettverk med et spesielt miljø, bør de vurdere kompetansehevende tiltak om denne minoritetsgruppen. Sentre i samiske forvaltningsområder bør vektlegge kompetanse om samisk kultur, språk og kommunikasjon.
- **Lav terskel for bruk av tolk.** Sentrene bør bruke tolk ved behov, ha klare retningslinjer for bruk av tolk og alltid bruke kvalifisert tolk. Se egen ressurs om dette.
- **Jevnlig refleksjon og diskusjon.** Kultursensitiv kommunikasjon og møte med flerkulturelle brukere bør jevnlig tas opp som et tema i veiledning og ansattmøter. Ledelse og ansatte bør reflektere over og diskutere praksis, samt målsettinger for et likeverdig tilbud.
- **Mangfoldig arbeidsplass.** Sentrene bør jobbe for mangfold i sammensetningen av ansatte, på tvers av kjønn, etnisitet og funksjonsevne. Ved nye ansettelser, bør dette være et av momentene som vektlegges. *Tips til mangfoldig rekruttering finner du i ressursdelen.*

- **Nettverksbygging med minoritetsorganisasjoner.** Sentrene bør etablere kontakt med minoritetsorganisasjoner og -nettverk i sitt fylke og nærmiljø. Disse kan inkludere regionale eller kommunale innvandrerråd, samiske organisasjoner og ressursentre, og trossamfunn.
- **Konsultasjon med miljøer.** I utvikling av tilbud bør sentrene konsultere minoritetsorganisasjoner. Større sentre kan vurdere å etablere et fast råd for likeverdig tilbud, hvor minoritetsorganisasjoner er representert.
- **Synliggjøre kontakt.** Nettverksbygging og annen kontakt med minoritetsorganisasjoner bør synliggjøres utad, for eksempel ved Facebook-innlegg eller ved å like og følge hverandres sider. På denne måten kan man nå flere i miljøet enn de som er til stede ved møter.
- **Deltakelse på arrangement.** Sentrene kan delta på aktuelle seminarer og temakvelder, og be om å få gi kort informasjon om sentertilbudet.
- **Samarbeid med offentlige tjenester.** Sentrene kan spre informasjon om tilbudet gjennom økt samarbeid med offentlige tjenester, så som skole, helsestasjoner og andre aktører som når både barn og foreldre.
- **Kompetanseheving av spesialiserte tiltak.** Sentrene kan samarbeide med tjenestetilbud som jobber direkte med målgruppen, slik som asylmottak og integreringstiltak. Sentrene kan bidra til å heve disse tjenestenes kompetanse om seksuelle overgrep, og samtidig dra veksel på disse tjenestenes kulturkompetanse.
- **Undervisning mot målgruppen.** Sentrene bør søke å gjennomføre undervisning om seksualitet og overgrep i ulike minoritetsmiljøer.

BRUK AV TOLK

Senterne møter mennesker i en sårbar og vanskelig situasjon. Psykisk stress og traumereaksjoner kan påvirke en persons språkkompetanse. Samtidig kan kommunikasjonsvansker bli en ekstra stressfaktor for brukeren, i en allerede krevende samtale. Senterne bør derfor ha en lav terskel for bruk av tolk.

Også du som hjelper kan ha behov for tolk. Om du sliter med å forstå eller opplever at du ikke blir forstått, kan det være nødvendig å bruke tolk selv om brukeren i utgangspunktet ikke ønsker dette.

Ettersom SMISO ikke er en offentlig tjeneste, har senterne ikke en lovpålagt plikt til bruk av tolk. Bruk av tolk ved behov er likevel viktig i et menneskerettighetsperspektiv og for å nå målet om et likeverdig tilbud til alle utsatte.

SPRÅK OG TRAUMATISKE OPPLEVELSER

I møte med minoritetsspråklige brukere, eller personer som har norsk som ett av flere språk, er det fint å være oppmerksom på følgende¹⁰⁶:

- Å få snakke på eget morsmål kan være tryggende i en sårbar situasjon.
- Språkkompetanse kan synke når mennesker er redde eller syke. Dette innebærer at brukere som til vanlig behersker norsk godt, kan få vanskeligheter med å kommunisere på norsk i en krisesituasjon eller under traumbearbeiding.
- Å prate om overgrep er for de fleste ikke hverdagstale. I tillegg kan språk og begreper knyttet til kropp og seksualitet være svært forskjellige fra språk til språk, og fra kultur til kultur. En flerspråklig bruker kan derfor foretrekke et språk over et annet, når hen skal fortelle om overgrepserfaringer. Det foretrukne språket er ikke nødvendigvis morsmålet eller språket man behersker best.
- Manglende norskkunnskaper kan for enkelte være en kilde til skam, sorg eller frustrasjon. Ved å bruke tolk kan man redusere stress og gyldiggjøre brukerens morsmål.
- Tolkesamtalen kan likevel oppleves som såpass krevende for den utsatte at det blir vanskelig å fortelle. Den ansatte bør være forberedt på at relasjonsbygging kan ta lengre tid.

¹⁰⁶ Magelssen 2007

RETNINGSLINJER FOR BESTILLING AV TOLK

Det er ulike måter å bestille tolk på. Noen virksomheter eller kommuner har interne formidlingsenheter eller en rammeavtale med en leverandør av tolketjenester¹⁰⁷.

Det aller viktigste er å bruke en kvalifisert tolk. Du finner oversikt over kvalifiserte tolker i **Nasjonalt tolkeregister**. Du kan bestille tolking ved å ta direkte kontakt med tolker oppført i registeret. Om du bestiller tolk via en leverandør, bør du alltid sjekke tolkens kvalifikasjoner i registeret. Mange leverandører bruker ufaglærte tolker.

SMISO bør alltid bruke kvalifisert tolk. For det første, krever samtaler om overgrep at tolken har høy språkkompetanse, for å formidle nyansene i brukerens historie og i de ansattes veiledning.

For det andre, kan ufaglærte tolker mangle innsikt i de yrkesetiske retningslinjene for tolking og hva taushetsplikten innebærer. At taushetsplikten ivaretas, er svært viktig for brukerne av sentertilbudet. *For å sikre at taushetsplikten ivaretas bør tolken signere egen taushetserklæring ved senteret.*

Ressurser

Lenke til Nasjonalt tolkeregister: <https://www.tolkeportalen.no>

Fra januar 2020 vil et nytt nasjonalt tolkeregister være tilgjengelig på www.imdi.no.

Mer informasjon om bestilling av tolk og tolke kvalifikasjoner, finner du på nettsidene til Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi): <https://www.imdi.no/tolk/bestille-tolk/>

Helsedirektoratets veileder om kommunikasjon via tolk:

<https://helsedirektoratet.no/retningslinjer/veileder-om-kommunikasjon-via-tolk-for-ledere-og-personell-i-helse-og-omsorgstjenestene>

¹⁰⁷ IMDi 2018.

FORBEREDELSE TIL TOLKESAMTALEN

En vellykket tolkesamtale krever forberedelser. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) har utviklet retningslinjer for hvordan du best kan forberede deg til tolkesamtalen og hva du bør tenke på underveis i samtalen.

Det finnes også kurs i bruk av tolk, som du kan ta for å bli tryggere på hvordan du forbereder deg til og gjennomfører en tolkesamtale. Disse finner du informasjon om på IMDis nettsider og under.

Vi har laget en egen liste med tips til tolkesamtalen, rettet mot deg som jobber med overgrepsutsatte og deres pårørende. Der finner du både generelle råd for tolkesamtaler og særskilte ting å ta hensyn til i samtaler om overgrep.

Ressurser

Lenke til IMDis ressurser om bruk av tolk: <https://www.imdi.no/tolk/>

Forberede og gjennomføre en tolket samtale: <https://www.imdi.no/tolk/forberede-og-gjennomfore-et-tolkeoppdrag/>

Tolkeform og tolkemeter: <https://www.imdi.no/tolk/tolkeform-og-tolkemetoder/>

Kurs i bruk av tolk. Dagskurs via OsloMet - storbyuniversitetet: <https://www.imdi.no/tolk/kurs-i-bruk-av-tolk/>

E-læringskurs om bruk av tolk: <https://www.imdi.no/tolk/kurs-i-bruk-av-tolk/>

E-læringskurs om samisk tolking: <http://helsekompetanse.no/kurs/samisk-tolking-i-helsevesenet>

- **Gjør deg kjent med de yrkesetiske retningslinjene for tolking.** Påse at tolken følger disse og gi beskjed til tolkeregisteret om du mener tolken har brutt retningslinjene. Særlig relevant for sentrenes arbeid er kravene til tolkens kompetanse, habilitet og nøytralitet. Du finner retningslinjene for god tolkeskikk på IMDis nettsider: <https://www.imdi.no/tolk/tolkens-yrkesetikk/>
- **Avklar ønsker for kjønn, språk og dialekt.** Undersøk med brukeren om de har preferanser for tolkens kjønn. Dette kan ha mye å si for samtalens forløp. Du må også avklare hvilket språk og hvilken dialekt brukeren snakker.
- **Sjekk at tolken er oppført i Nasjonalt tolkeregister.** Ufaglærte tolker som ikke er oppført i registeret, bør ikke benyttes.
- **Vurder fjerntolking som et alternativ til frammøtetolking.** Fjerntolking foregår på telefon eller skjerm. På mindre steder med lav grad av tolkedekning, kan det være nødvendig å bruke fjerntolking. Fjerntolking kan også være å foretrekke hvis bruker tilhører et lite, minoritetsspråklig miljø og kjenner de aktuelle tolkene i området. Noen brukere kan oppleve at fjerntolking da gir mer anonymitet. Valg av tolkeform bør imidlertid drøftes med bruker på forhånd. Vær klar over at det er sikkerhetsmessige utfordringer ved telefontolking, ettersom det er vanskelig å kontrollere at uvedkommende ikke hører samtalen. Både skjermtolking og telefontolking krever dessuten en plan for hvordan tolken skal styre turtakingen og komme til orde.
- **Sett av ekstra tid til samtalen.** En tolket samtale tar fort dobbelt så lang tid som en samtale uten tolking. Husk også at tolken bør få pause minst hvert 45. minutt.
- **Forbered tolken på hva samtalen skal handle om,** så godt som mulig. Begreper knyttet til vold, overgrep, seksualitet og kropp kan være vanskelige å oversette direkte. Det er heller ikke sikkert at tolken har disse begrepene inne på begge språk. Derfor må tolken gis mulighet til å gjøre faglige forberedelser. Tolken kan i tillegg ha behov for å forberede seg emosjonelt, samt få informasjon om selvhjelpsprinsippet. *To praktiske måter å forberede tolken på, følger på de to neste punktene.*
- **Lag en liste over begreper du ofte bruker i samtaler med utsatte og pårørende.** Del denne listen med tolken i forkant av samtalen. *Forslag til liste finner du i vedleggsdelen.*
- **Gi tolken informasjon om selvhjelpsprinsippet og vanlige samtalemetoder** ved senteret. Tolken bør bli opplyst om at formuleringene du bruker er viktige, på lik linje med innholdet i det du sier. Om du bevisst bruker åpne spørsmål og unngår hvorfor-formuleringer, er det viktig at tolken vet dette.

- **Ved tolking for barn er det særskilte hensyn å ta.** Du kan lese mer om dette i Veileder for tilpasset tilbud til barn. Vær klar over at det er forbudt å bruke barn som tolk.
- **Start samtalen med at tolken introduserer sin rolle,** inkludert taushetsplikt og nøytralitet, på begge språk. Du kan gjerne gjenta noen av punktene når du starter din samtale med brukeren. Forklar også samtalegang: at du vil bruke korte setninger og snakke direkte til brukeren.
- **Bruk korte setninger og enkelt språk** i tolkesamtalen. Dette bidrar til at tolkingen blir mer nøyaktig og vil redusere misforståelser.
- **Henvend deg direkte til brukeren** og oppfordre brukeren til å gjøre det samme til deg. Oppklarende spørsmål skal stilles til brukeren, ikke tolken.
- **Vær oppmerksom på turtaking og gi tenkepauser underveis.** Tolken må komme til orde jevnlig for at meningsinnhold ikke skal gå tapt. Samtidig kan turtakingen med tolken gjøre samtalen mer stakkato og begrense den frie flyten i brukerens fortelling. I en enesamtale der du og brukeren snakker samme språk, vil du som hjelper antakeligvis ofte avvente stillhet og gi brukeren rom til å samle tankene.

I en tolkesamtale er det lett at den naturlige stillheten og pausene forsvinner. Som hjelper kan man oppfatte tolkens del av samtalen som ventetid, mens brukeren kanskje opplever at de aldri får tid til å bearbeide spørsmål. Husk at brukerne kan oppleve tolkeprosessen som mer krevende enn det du gjør. Forsøk å gi rom for stillhet.

- **Tilby tolken veiledning etter samtalen.** Også tolken kan ha blitt berørt av samtalen og ha behov for å snakke om opplevelsen. Det er derfor fint å tilby tolken en kort debriefing samtale, enten rett etter tolkesamtalen eller på telefon. Fokus i samtalen bør være på tolkens reaksjoner og opplevelse. Unngå faglig diskusjon av brukerens situasjon.

ANBEFALT LITTERATUR OG RESSURSER

Under følger en oversikt over relevant litteratur og ressurser som sentrene kan benytte seg av.

LITTERATUR

Magelssen, Ragnhild. 2007. *Kultursensitivitet. Om å finne likhetene i forskjellene*. 2.utg. Oslo: Cappelen Damm.

Redd Barna. 2015. «Hvis du ikke spør, klarer jeg ikke fortelle»: *Utfordringer ved avdekking av seksuelle overgrep mot barn i minoritetsfamilier*. Rapport. Redd Barna.

Holthe, Mira Elise Glaser, Mona-Iren Hauge og Mia Cathrine Myhre. 2016. *Seksuelle overgrep mot barn og unge med innvandrerbakgrunn: En undersøkelse av forekomst og erfaring i hjelpeinstansene*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Rapport 1/2016.

Gerhardsen, E. 2010. Hvorfor blir det så vanskelig å fortelle om vold og seksuelle overgrep? Erfaringer fra behandling av barn og unge i samiske miljøer. (s. 123- 149). I Silviken, A. & Stordahl, V. (red.). *Samisk psykisk helsevern: Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer*. ČalliidLágádus: Kárášjohka - Karasjok.

Gerhardsen, Elisabeth. 2017. *Å snakke om det skammelige. Kulturelt perspektiv på å fortelle om overgrep, med fokus på det samiske*. Samisk nasjonal kompetansetjeneste - psykisk helsevern og rus (SANKS). Videoforedrag.

<https://finnmarkssykehuset.no/fag-og-forskning/sanks/videoforedrag-fra-sanks/elisabeth-gerhardsen-a-snakke-om-det-skammelige>

KULTURFORMULERINGSINTERVJUET

NAKMIs kulturformuleringsintervjuet er et klinisk verktøy i tverrkulturell kommunikasjon. Lenke til intervjuguiden: <https://www.fhi.no/publ/2015/kulturformuleringsintervjuet-cfi-dsm-5/>

MANGFOLDIG REKRUTTERING

Sentrene bør jobbe for mangfold i sammensetningen av ansatte, på tvers av kjønn, etnisitet og funksjonsevne. Ved nye ansettelse, bør dette være et av hensynene som tas. Senterlederne bør ta utgangspunkt i det enkelte senters nåværende sammensetning og kompetansebehov.

På Likestillings- og diskrimineringsombudets nettsider finner du tips om mangfoldig rekruttering: www.ldo.no

Vi har sammenfattet noen av rådene fra LDO her:

- Ha en mangfoldserklæring i utlysningsteksten. Eksempel: «Senteret er opptatt av å gi et likeverdig hjelpetilbud til alle deler av befolkningen og ønsker medarbeidere som speiler mangfoldet i samfunnet. Vi oppfordrer derfor alle som er kvalifiserte til å søke hos oss, uansett alder, kjønn, funksjonsevne, nasjonal eller etnisk bakgrunn.»
- Undersøk om det er grupper som er underrepresentert blant de ansatte. Oppfordre gjerne personer fra disse gruppene til å søke stillingen. Husk å gjøre det enkelt for søkere å oppgi om man har denne bakgrunnen, for eksempel ved en avkrysningsmulighet i søknadsskjema.
- Kartlegg hvilken kompetanse dere mangler eller ønsker å styrke i ansattgruppen, knyttet til minoriteter. Språk, interkulturell kommunikasjon, erfaring med flerkulturelt arbeid, o.l. Oppgi denne kompetansen i ønskede eller nødvendige kvalifikasjoner.
- Gå gjennom stillingskriteriene (gjør en stillingsanalyse). Hvilke krav kan tenkes å ekskludere søkere fra underrepresenterte grupper? Er disse kravene ufravikelige? Se gjerne også på språket i stillingsutlysingen: Er det tydelig? Kjønnen? Tenk gjennom ordvalg og formuleringer.
- Del stillingsannonser med relevante minoritetsorganisasjoner og kompetansemiljøer.
- Lag en intervjuguide i forkant av intervjuene og bruk de samme spørsmålene til alle kandidatene. Gjør deg kjent med hvilke spørsmål det er greit og ikke greit å stille, rundt personlige forhold.

ORGANISASJONER PÅ FELTET

- **Innvandrerne landsorganisasjon (INLO).** Paraplyorganisasjon for innvandrerrådene. <http://www.inlo.no/>
- **Innvandrerrådene.** Rådene skal være høringsinstans og rådgivende organ for offentlig virksomhet og talerør for innvandrere/flyktninger i kommunen.
 - Østfold Innvandrerråd (ØIR)
 - Telemark Innvandrerråd (TIR) <http://telemark-innvandrerrad-tir.origo.no/>
 - Buskerud Innvandrerråd (BIR) <http://www.buskerud.innvandrerrad.no/>
 - Det Felles Innvandrerråd i Hordaland (DFIRH) <http://www.dfirh.no/>
 - Sør-Trøndelag Innvandrerråd (STFIR) <https://www.facebook.com/stfir.stfir>
 - Elverum Kommunalt Innvandrerråd (EKIR)
 - Vestfold Innvandrerråd (VIR) <https://www.facebook.com/VINNraad/>
 - Flerkulturelt råd Oslo og Akershus <http://froa.no/>
 - Flerkulturelt Rådet i Ofoten (FRIO) <https://www.facebook.com/Frioofoten/>
- **Rådet for innvandreroorganisasjoner i Oslo.** En paraplyorganisasjon for innvandreroorganisasjonene i Oslo. <http://innvandrerrad.com/>
- **Selvhjelp for flyktninger og innvandrere (SEIF).** Landsdekkende frivillig og uavhengig organisasjon som gir informasjon og veiledning til nyankomne flyktninger og langtidsboende innvandrere. <https://seifnorge.wordpress.com/>
- **Norsk organisasjon for asylsøkere (NOAS).** Uavhengig medlemsorganisasjon som arbeider for respekt og rettssikkerhet for asylsøkere og flyktninger. <https://www.noas.no/>
- **MiRA-senteret.** Landsdekkende ressurscenter som jobber med likestilling og juridiske rettigheter for kvinner og unge jenter med minoritetsbakgrunn. <https://mirasenteret.no/>
- **Likestilling, inkludering og nettverk (LIN).** En frivillig flerkulturell organisasjon dannet av kvinner som jobber for likestilling og inkludering av minoriteter. <https://www.linorg.no/>
- **Organisasjon mot offentlig diskriminering (OMOD).** Uavhengig organisasjon som arbeider for å ivareta rettssikkerheten til minoriteter og motvirke rasisme og diskriminering i Norge.
- **Antirasistisk senter.** Uavhengig stiftelse som arbeider for å bekjempe rasisme og diskriminering i Norge. <https://antirasistisk.no/>
- **Agenda X.** Et ressurscenter for flerkulturell ungdom mellom 13 og 26 år i regi av Antirasistisk Senter. <http://www.agendax.no/>

- **Minotenk.** En minoritetspolitisk tenketank som jobber med problemstillinger og utfordringer knyttet til det flerkulturelle Norge, og bidrar til økt kunnskap, forståelse og toleranse. <https://minotenk.no/>
- **Multikulturelt initiativ og ressursnettverk (MIR).** Nettverk av og for foreldre, barn og unge. Gir informasjon, rådgivning og støtte i saker om barnehage, skole, familieliv og samfunnslivet med et multikulturelt blikk. <http://www.mirnett.org/wp/>
- **MirR-Ung.** Ungdomsorganisasjonen til MIR. <http://www.mirnett.org/wp/mirs-ungdomsorganisasjon/>
- **Caritas Norge.** Stiftelse som jobber for å bedre hverdagen for mennesker i Norge og land i Europa, Afrika, Asia og Latin-Amerika. Tjenestene fra Caritas i Norge inkluderer ressursentre for innvandrere. <https://www.caritas.no/>
- **Kirkens Bymisjon.** Ideell organisasjon som blant annet arbeider med inkludering i et flerkulturelt og mangfoldig samfunn. <https://kirkensbymisjon.no/arbeidsfelt/flerkulturelt-arbeid/>
- **Empo - Flerkulturelt Ressurscenter.** Kirkens Bymisjons møttested i Bergen for mennesker med minoritetsbakgrunn. <https://kirkensbymisjon.no/empol/>
- **Romano kher – Romsk kultur- og ressurscenter.** En brobyggertjeneste for barn og voksne med romsk bakgrunn. <https://kirkensbymisjon.no/romano-kher/>
- **Primærmedisinsk verksted (PMV).** Et flerkulturelt senter for helse, dialog og utvikling på Grønland i Oslo. <https://kirkensbymisjon.no/pmv-flerkulturelt-ressurscenter-i-oslo/>
- **INTER Aktiv.** Et åpent møttested for flyktninger, innvandrere og andre nordmenn i Kristiansand. <https://kirkensbymisjon.no/inter-aktiv/>
- **Søster til søster.** Kirkens Bymisjons arbeid mot vold, kjønnslemlestelse og forskjellige former for alvorlig tvang blant minoritetskvinner i Trondheim. <https://kirkensbymisjon.no/soster-til-soster/>
- **Røde Kors.** En av verdens største humanitære organisasjoner, som blant annet jobber med integrering av flyktninger asylsøkere, leksehjelp, ferietilbud til økonomisk vanskeligstilte familier og norsktrening <https://www.rodekors.no/>
- **Skeiv Verden.** En nasjonal interesseorganisasjon for lesbiske, homofile, bifile, trans-, interkjønn- og queerpersoner (LHBTIQ) med minoritetsbakgrunn. <https://www.skeivverden.no/>
- **Salam.** En frivillig organisasjon for lesbiske, homofile, bifile, transpersoner, og/eller andre ikke-kjønnsnormative med muslimsk bakgrunn i Norge. <https://www.facebook.com/SalamNorge/>

- **Pan African Women Association (PAWA).** En paraplyorganisasjon for pan-afrikanske kvinner med ulike kulturelle bakgrunner som bor i Norge. Ressurs- og informasjonssenter. <https://www.pawa.no/>
- **Lunar – likestilling, utvikling, nettverk, aktivitet og relasjon.** Frivillig organisasjon som organiserer samtale- og aktivitetsgrupper med fokus på meningsfull fritid og vennskap på tvers av etnisk bakgrunn, kultur og religion. <https://lunargrupper.no/>

RELEVANTE FAGINSTANSER

- **Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi).** <https://www.imdi.no/>
- **Utlendingsdirektoratet (UDI).** UDI har ansvar for behandling av søknader fra utlendinger som vil besøke eller bo i Norge, drift av asylmottak og utvisningssaker. <https://www.udi.no/>
- **Samisk nasjonal kompetansetjeneste (SANKS).** Kompetanse innen psykisk helsevern og rus når det gjelder samiske pasienters særskilte behov for kultursensitiv diagnostikk og kulturelt tilrettelagde behandlingstilbud. <https://finnmarkssykehuset.no/fag-og-forskning/sanks>
- **Nasjonalt kompetansesenter for migrasjons- og minoritets helse (NAKMI).** Skaper og formidler forskningsbasert kunnskap som fremmer god helse og likeverdige helsetjenester for personer med innvandrerbakgrunn.
- **International Organization for Migration (IOM).** The leading inter-governmental organization in the field of migration and works closely with governmental, intergovernmental and non-governmental partners. <https://www.iom.int/>
- **Tverrkulturell Helseinfo (THI).** Fasilitator og tilrettelegger for at personer med innvandrerbakgrunn får nødvendig helse informasjon i Norge. <http://tverrkulturellhelse.info/>
- **Helsedirektoratet.** Ressurs om likeverdige helsetjenester for flyktninger og innvandrere: <https://helsedirektoratet.no/asylsokere-flyktninger-og-innvandrere>
- **Barne-, ungdom- og familiedirektoratet (Bufdir).** Ressurs om tvangsekteskap og æresrelatert vold: https://www.bufdir.no/vold/Tvangsekteskap_og_aeresrelatert_vold/
- **Enhet for mangfold og integrering (EMI).** Oslo kommunes operative enhet for særlige innsatser på inkluderingsfeltet. Enheten er også en kompetansenhet for Velferdsetatens byomfattende mangfoldsarbeid. <https://www.oslo.kommune.no/politikk-og-administrasjon/etater-foretak-og-ombud/velferdsetaten/enhet-for-mangfold-og-integrering/#gref>

KILDER

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). 2017. *Tvangsekteskap*. Hentet fra https://bufdir.no/vold/Tvangsekteskap_og_aresrelatert_vold/Kunnskap_og_ressurser/Tvangsekteskap

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). 2018a. *Kunnskap om og holdninger til vold i befolkningen*. Rapport.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). 2018b. *Veileder til Rundskriv 10/2018*. Statlig tilskudd til sentre mot incest og seksuelle overgrep og ressursentre mot voldtekt.

Bendixen, Mons og Leif Edward Ottesen Kennair. 2014. *Resultater fra prosjekt Seksuell helse og trakassering i videregående opplæring 2013-2014*. Psykologisk Institutt, NTNU.

Bredal, Anna. 2009. «Barnevernet og minoritetsjenters opprør: Mellom det generelle og det spesielle» i K. Eide, N. A. Qureshi, M. Rugkåsa og H. Vike (red.). *Over profesjonelle barrierer: Et minoritetsperspektiv på psykososialt arbeid med barn og unge*. Oslo: Gyldendal.

Dunfjeld, Grethe og Snefrid Møllersen. 2010. «Utvikling av et likeverdig psykisk helsevern til den samiske befolkninga i sørsamisk område. Erfaringer fra reiser i sørsamisk område» (s. 203 – 222). I Silviken, A. & Stordahl, V. (red.). *Samisk psykisk helsevern: Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer*. ČalliidLágádus: Kárášjohka - Karasjok.

Fjellton, Aud-Mari Sohini. 2016. *Vold og seksuelle overgrep i minoritetsetniske familier*. NKVTS Nord. Hentet fra <https://docplayer.me/7905293-Vold-og-seksuelle-overgrep-i-minoritetsetniske-familier-aud-mari-sohini-fjellton-sykepleier-phd-fagteam-flyktningshelse-rvts-nord.html>

FMSO. 2018. *Faglig Plattform*. Hentet fra <https://fmso.no/faglig-plattform/>

Eggebø, Helga, Elisabeth Stubberud og Henrik Karlstrøm. 2018. *Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn i Norge*. Rapport 9/18. Bodø: Nordlandsforskning.

Eriksen, Astrid M.A., Ketil Lenert Hansen, Cecilie Javo og Berit Schei. 2015. «Emotional, physical and sexual violence among Sami and non-Sami populations in Norway: The SAMINOR 2 questionnaire study». I *Scandinavian Journal of Public Health* 43: 588–596. doi: 10.1177/1403494815585936

Gerhardsen, E. 2010a. «Hvorfor blir det så vanskelig å fortelle om vold og seksuelle overgrep? Erfaringer fra behandling av barn og unge i samiske miljøer» (s. 123- 149). I Silviken, A. & Stordahl, V. (red.). *Samisk psykisk helsevern: Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer*. ČalliidLágádus: Kárášjohka - Karasjok.

Gerhardsen, Elisabeth. 2010b. «'Jeg skjønner meg ikke på dem' - Om kulturelle faktorer i kommunikasjon» (s. 69 - 82). I Silviken, A. & Stordahl, V. (red.). *Samisk psykisk helsevern: Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer*. ČalliidLágádus: Kárášjohka - Karasjok.

Gerhardsen, Elisabeth. 2017. *Å snakke om det skammelige. Kulturelt perspektiv på å fortelle om overgrep, med fokus på det samiske*. Samisk nasjonal kompetansetjeneste - psykisk helsevern og rus (SANKS). Videoforedrag: <https://finnmarkssykehuset.no/fag-og-forskning/sanks/videoforedrag-fra-sanks/elisabeth-gerhardsen-a-snakke-om-det-skammelige>

Grunnloven. 1814. Kongeriket Noregs grunnlov. LOV-1814-05-17. Hentet fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17-nn#KAPITTEL_5

Hansen, Ketil Lenert. 2012. «Samehets, fordommer og helse» (s. 71-79). I Jentoft, S., Nergård J.-I. & Røvik, K. A. (red.). *Hvor går Nord-Norge? Et institusjonelt perspektiv på folk og landsdel*. Bind 2. Orkana Akademisk: Stamsund.

Holthe, Mira Elise Glaser, Mona-Iren Hauge og Mia Cathrine Myhre. 2016. *Seksuelle overgrep mot barn og unge med innvandrerbakgrunn: En undersøkelse av forekomst og erfaring i hjelpeinstansene*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Rapport 1/2016.

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi). 2018. <https://www.imdi.no/tolk/>

Kleiven, Tormod. 2004. *Når den utsatte blir usynlig. Om seksuelle overgrep i kristne miljøer*. Oslo: Luther forlag.

Lidén, Hilde og Cathrine Holst Salvesen. 2016. «De sa du må». *Mindreåriges erfaringer med menneskehandel*. Institutt for samfunnsforskning, Rapport 2016:09.

Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO). 2018. www.ldo.no

Love, Gillian; De Michele, Grazia; Giakoumidaki, Christina; Herrera Sánchez, Eva; Lukera, Mary Frances; Cartei, Valentina. 2017. *Improving access to sexual violence support for marginalised individuals: findings from the LGBT and BME communities*. Policy Press.

Mossige, Svein og Kari Stefansen. 2016. *Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 2007-2015*. Nova-rapport nr. 5/16.

Mossige, Svein og Grete Dyb. 2009. *Voldsutsatte barn og unge i Oslo. Forekomst og innsatsområder for forebygging*. Nova-rapport 22/09. Hentet fra http://www.nova.no/asset/3978/1/3978_1.pdf

Magelssen, Ragnhild. 2007. *Kultursensitivitet. Om å finne likhetene i forskjellene*. 2.utg. Oslo: Cappelen Damm.

MiRA - ressurscenter for kvinner med minoritetsbakgrunn. 2015. *Barnevern i et mangfoldig samfunn – en håndbok for interesserte*. Oslo: MiRA-senteret.

Norbakken, E. 2012. *Når ord mangler. Om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer*. Masteroppgave i diakoni. Oslo: Diakonhjemmet Høgskole.

Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter (NIM). 2018. *Vold og overgrep i samiske samfunn*. Rapport.

NOU 2014:8. *Talking i offentlig sektor – et spørsmål om rettssikkerhet og likeverd*.

Politiet. 2019. *Hva er menneskehandel?* Hentet fra <https://www.politiet.no/rad/menneskehandel/hva-er-menneskehandel/>

- ProSentret. 2017. *Mistanke og magesfølelse. Hjelpeapparatet i Oslo sin kunnskap om enslige mindreåriges erfaringer med salg/bytte av sex*. Oslo: ProSentret. Rapport.
- Redd Barna. 2015. «Hvis du ikke spør, klarer jeg ikke fortelle»: *Utfordringer ved avdekking av seksuelle overgrep mot barn i minoritetsfamilier*. Redd Barna. Rapport.
- Reform og FMSO. 2017. *Ser vi gutta? Gutter og menn utsatt for seksuelle overgrep. Kunnskapsoversikt og 33 anbefalte tiltak*. Rapport.
- Regan, L., Coulter, M., Chantler, K., Davenport, R., & Green, L. 2012. *Exploring the service and support needs of male, lesbian, gay, bi-sexual and transgendered and black and other minority ethnic victims of domestic and sexual violence*. Report prepared for Home Office SRG/06/017. Bristol: University of Bristol.
- Schou, Line, Grete Dyb og Sidsel Graff-Iversen. 2007. *Voldsutsatt ungdom i Norge - resultater fra helseundersøkelser i seks fylker*. Rapport 2007:8. Nasjonalt folkehelseinstitutt.
- Selvhjelp Norge. 2017. *Selvhjelp*. Hentet fra <http://www.selvhjelp.no/no/Selvhjelp/>
- Skogøy, Elin. 2008. *Arbeid med voldsutsatte kvinner med minoritetsbakgrunn*. Veileder, NKVTS. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Smette, Ingrid, Kari Stefansen og Jane Dullum. 2017. *Sentrene mot incest og seksuelle overgrep. En evaluering av sentrenes arbeid og rammevilkår*. Rapport 16/17. Oslo: NOVA.
- Sommerfeldt, Marianne Buen, Mona-Iren Hauge og Carolina Øverlien. 2014. *Minoritetsetniske barn og unge og vold i hjemmet. Utsatthet og sosialfaglig arbeid*. Rapport 3/2014. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS).
- Statistisk sentralbyrå (SSB). 2018. www.ssb.no
- Thoresen, S. og Hjemdal, O. K. 2014. *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*. Rapport 1/2014. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS).
- Trane, Kristin. 2011. «Vi tåler å høre din historie». Prosjektrapport. Senter mot incest og seksuelle overgrep (SMISO) Sør-Trøndelag.
- Tyldum, G., H. Lidén, M-L Skilbrei, C.F. Dalseng og K.T. Kindt. 2015. *Ikke våre barn. Identifisering og oppfølging av mindreårige ofre for menneskehandel i Norge*. Fafo-rapport-rapport 2015:45. Oslo: Fafo.
- Utlendingsdirektoratet (UDI). 2019. *Oppholdstillatelse for deg som har blitt mishandlet*. Hentet fra <https://www.udi.no/skal-soke/oppholdstillatelse-for-de-som-har-blitt-mishandlet/>
- Vrålstad, Signe og Kjersti Stabell Wiggen (red.). 2017. *Levekår blant innvandrere i Norge 2016*. Rapport 2017/13. Oslo: Statistisk sentralbyrå (SSB).
- Øverli, Ingvil Thallaug, Solveig Bergman og Ann-Kristin Finstad. 2017. «Om du tør å spørre, tør folk å svare» *Hjelpeapparatets og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn*. Rapport 2/2017. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS).